

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра міжнародної економіки, природних ресурсів та економіки
міжнародного туризму

**Кваліфікаційна робота (проект)
ОР Магістр**

на тему Трансформація глобальних ринків на тлі війни в Україні

Виконав: студент 2 курсу, групи 8.0511-мез
спеціальності 051 Економіка
освітньої програми міжнародна економіка
Федоров Д.Д.

Керівник: доцент кафедри міжнародної
економіки, природних ресурсів та економіки
міжнародного туризму., д.е.н., Гамова О.В.

Рецензент: професор кафедри міжнародної
економіки, природних ресурсів та економіки
міжнародного туризму., д.і.н., Сарнацький О.П.

Запоріжжя
2022

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет економічний
Кафедра міжнародної економіки, природних ресурсів та економіки
міжнародного туризму
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 051 Економіка
Освітня програма міжнародна економіка

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____
« _____ » _____ 20 _____ року

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ (ПРОЄКТ) СТУДЕНТОВІ

Федорову Денису Дмитровичу

- 1 Тема роботи (проекту) «Трансформація глобальних ринків на тлі війни в Україні» керівник роботи Гамова Оксана Вікторівна, д.е.н. затверджені наказом ЗНУ від «9» 06 2022 року № 642-с
- 2 Строк подання студентом роботи 1.12.2022.
- 3 Вихідні дані до роботи інформаційна база законодавчих та нормативних урядових актів України та ЄС, матеріали державної служби статистики України та Євростату, публікації у фахових журналах, електронні економічні публікації, Інтернет ресурси
- 4 Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)
 1. Дослідити механізми та основи формування глобальних ринків та визначити процеси і наслідки впливу на них російської агресії в Україні;
 2. проаналізувати процеси, що відбуваються на глобальних ринках продовольства, видобутку нафти та газу, міжнародної логістики;
 3. надати оцінку стану національного ринку видобутку газу та визначити головні проблеми в цій сфері;
 4. запропонувати теоретичні та практичні механізми ефективного використання енергоресурсів з метою балансування внутрішньої економіки України та досягнення її високої конкурентоспроможності на глобальних ринках.

5 Графічний матеріал використано у всіх трьох розділах роботи.

6 Консультанти розділів роботи (проекту)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Д.е.н., доцент Гамова О.В.	01.09.2022	01.09.2022
I розділ	Д.е.н., доцент Гамова О.В.	20.09.2022	20.09.2022
II розділ	Д.е.н., доцент Гамова О.В.	18.10.2022	18.10.2022
III розділ	Д.е.н., доцент Гамова О.В.	15.11.2022	15.11.2022
Висновки	Д.е.н., доцент Гамова О.В.	30.11.2022	30.11.2022

7 Дата видачі завдання 20.06.2022

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір теми	20.06.2022	18.06.2022
2	Складання робочого плану	27.06.2022	27.06.2022
3	Підбір літератури та вивчення літературних джерел	08.08.2022	08.08.2022
4	Складання плану	15.09.2022	15.09.2022
5	Виконання вступу	16.09.2022	16.09.2022
6	Виконання розділу 1	20.09.2022	20.09.2022
7	Виконання розділу 2	18.10.2022	18.10.2022
8	Виконання розділу 3	15.11.2022	15.11.2022
9	Формулювання загальних висновків	22.11.2022	22.11.2022
10	Подання роботи на кафедру на перед захист	24.11.2022	24.11.2022
11	Попередній захист роботи на кафедрі	25.11.2022	25.11.2022
12	Оформлення роботи та проходження нормо контролю	28.11.2022	28.11.2022
13	Одержання відгуку та рецензії	30.11.2022	30.11.2022
14	Подання остаточного варіанту роботи на кафедру	01.12.2022	01.12.2022

Студент – дипломник _____ Д.Д. Федоров
(підпис)

Керівник роботи (проекту) _____ О.В. Гамова
(підпис)

Нормоконтроль пройдено
Нормоконтролер _____ О.В. Гамова
(підпис)

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційна робота магістра: 112 с., 15 рисунків, 5 таблиць, 58 джерел.

Метою даної дипломної роботи є визначення ролі і механізмів сталого розвитку української економіки в умовах кон'юнктурних змін на глобальних ринках, які викликала агресія Росії проти України.

Перший розділ присвячений історичним мотивам розвитку міжнародних торговельних зв'язків та процесу формування глобальних ринків. Розглянуто фактори, які вплинули на формування глобальних ринків та їх географічних центрів. Зокрема, надано авторське бачення утворення та формування глобальних ринків, позитивних тенденцій і проблем, які були створені штучно в процесі їх становлення. Наприклад, розглянуто суто політичне рішення США про підтримку Російської Федерації у її трансформації до демократичних засад в 90-і рр., коли штучно були підняті ціни на нафту до 65 доларів за барель, а до 2000-го року - до 120 доларів, завдяки чому Росія отримала гігантську фінансову базу для розбудови своєї економіки. А це призвело до створення справжнього агресивного утворення на континенті, спроможного розв'язати третю світову війну.

В другому розділі досліджена роль України в процесі інтеграції глобальних ринків та вплив війни на продовольчу безпеку світу. Автор дійшов до висновку, що трансформація глобальних ринків включила механізм глокалізації, яка відображає таку зміну в світовій торгівлі, коли будь-який товар продається на глобальних ринках і в той же час має попит серед споживачів на локальних ринках. І в цьому сенсі завдання, яке стоїть перед локальними економіками – це превентивне забезпечення ресурсами і товарами місцевих ринків. А надлишки повинні надходити для забезпечення цивілізаційного ядра, яке обслуговують глобальні ринки.

Автор розглядає механізми санкцій, обмежень, торгівельні війни на тлі війни, робить діагностику та оцінку стану глобальних ринків на прикладі ринку нафти, газу, продовольства та міжнародних перевезень, і наводить висновок, що 24 лютого 2022 року – це не просто початок широкомасштабного вторгнення РФ в Україну. Для усього людства це великі зміни в системі економічних відносин, які будувались десятиріччями в глобалізованому світі, а також початок європейського цивілізаційного зламу.

У третьому розділі автор відповідає на питання – чи варта економіка України, яка несе втрати в ході агресії РФ, стати конкурентоспроможною на глобальних світових ринках і наводить аргументи до своїх висновків. В цілому ж можна сказати, що весь світ стоїть перед новими викликами, які змінять усю архітектуру міжнародних відносин та вплинуть на глобальну економіку світу.

В процесі роботи зроблено висновки та пропозиції щодо законодавчих ініціатив для запровадження єдиної системи енергетичного балансу країни, яка вплине на конкурентоспроможність української економіки та посилить позиції України на міжнародних глобальних ринках.

ГЛОБАЛЬНІ РИНКИ, ЛОКАЛЬНІ РИНКИ, МІЖНАРОДНА
ТОРГІВЛЯ, ТРАНСФОРМАЦІЯ, ІНТЕГРАЦІЯ, РИНОК
НАФТОПРОДУКТІВ, ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА, МІЖНАРОДНІ
ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ВІЙНА, АГРЕСІЯ РФ

SUMMARY

Qualifying Master's thesis: 112 p., 15 figures, 5 tables, 58 sources.

The purpose of this thesis is to determine the role and mechanisms of sustainable development of the Ukrainian economy in the conditions of global market volatility changes caused by Russia's aggression against Ukraine.

The first chapter is devoted to the historical reasons for the development of international trade relations and the process of global markets formation. Factors impacting the formation of global markets and their geographic centers has been considered. In particular, the author's vision of the creation and formation of global markets, positive trends and challenges that are made artificially in the process of their development has been provided. For example, the purely political decision of the USA to support the Russian Federation in its transformation to democratic foundations in the 1990s, when oil prices were artificially raised to \$65 per barrel, and to \$120 by 2000, due to which Russia received a tremendous financial foundation for the development of its economy. And this resulted in the creation of a real aggressive entity on the continent, capable of unleashing the third world war.

In the second chapter, the role of Ukraine in the process of integration of global markets and the impact of the war on the food security of the world has been investigated. The author has arrived at a conclusion that the transformation of global markets includes the mechanism of globalization, which reflects such a change in world trade when any product is sold in global markets and at the same time has a demand among consumers in local markets. However, in this sense, the task facing local economies is preventive provision of local markets with resources and goods. Whereas surpluses shall come to support the civilizational core served by global markets.

The author considers the mechanisms of sanctions, restrictions, trade wars against the background of the war, diagnoses and assesses the state of global

markets using the example of the oil, gas, food and international transportation markets, and concludes that February 24, 2022 was not just the beginning of a large-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine. For all of humanity, these are major changes in the system of economic relations that have been built for decades in the globalized world, as well as the beginning of the European civilization break.

In the third chapter, the author responds the question of whether the economy of Ukraine, which suffered losses during the aggression of the Russian Federation, should become competitive on global world markets and provides arguments to substantiate these conclusions. In general, we can say that the whole world is facing new challenges that will change the entire architecture of international relations and predetermine the world's global economy.

In the course of the work, conclusions and proposals were made in respect of legislative initiatives for the introduction of a unified system of the country's energy balance, which will affect the competitiveness of the Ukrainian economy and strengthen Ukraine's position on international global markets.

GLOBAL MARKETS, LOCAL MARKETS, INTERNATIONAL TRADE, TRANSFORMATION, INTEGRATION, PETROCHEMICALS MARKET, FOOD SECURITY, INTERNATIONAL TRANSPORTATION, WAR, RUSSIAN FEDERATION AGGRESSION.

ЗМІСТ

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ (ПРОЄКТ) СТУДЕНТОВІ ..	2
АНОТАЦІЯ	4
SUMMARY	6
ЗМІСТ	8
ВСТУП	10
РОЗДІЛ 1. ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ГЛОБАЛЬНИХ РИНКІВ В СВІТІ	13
1.1 Історичне та політичне підґрунтя формування глобальних ринків в світі у другій половині 20-го сторіччя.	13
1.2 Інтеграційні процеси: сутність, основні риси та фактори конкурентоспроможності ринків на прикладі нафто-газового сектору міжнародної економіки.....	25
1.3 Роль України в формуванні глобальних ринків на прикладі створення міжнародних продовольчих хабів.....	33
Висновки до розділу 1	49
РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕС ТРАНСФОРМАЦІЇ ГЛОБАЛЬНИХ РИНКІВ НА ТЛІ ВІЙНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	51
2.1 Руйнівні фактори війни, які вплинули на глобальні ринки та головних учасників цих ринків.....	51
2.2 Діагностика та оцінка стану глобальних ринків на прикладі ринку нафти, газу, продовольства та міжнародних перевезень.	55
2.3 Трансформація ринків: нові схеми та міжнародні домовленості, що докорінно змінять глобальні торгівельні відносини.	64
Висновки до розділу 2	68
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ НОВИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	70

3.1 Оцінка наслідків трансформації міжнародних ринків на тлі війни в Україні.	70
3.2 Напрями адаптації української економіки до умов нового геополітичного розподілу ринків світу.....	73
3.3 Перспективи підвищення конкурентоспроможності української економіки на нових глобальних ринках.	89
Висновки до розділу 3	95
ВИСНОВКИ	97
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	100
ГЛОСАРІЙ	107
Декларація академічної доброчесності.	112

ВСТУП

Трансформаційні процеси на глобальних ринках, викликані воєнною агресією РФ в Україні, спричинили кон'юнктурні зміни, які вплинули на всю структуру функціонування міжнародної економіки. Тому, наразі, існує необхідність переосмислення існуючої ситуації та розробка нових підходів та моделей міжнародної співпраці. І це стосується України, як потужного майбутнього гравця на арені міжнародної торгівлі товарами та послугами. Це потребує будівництва нової економічної моделі України на засадах формування конкурентних переваг промислової продукції на зовнішніх ринках та обґрунтування пріоритетів і механізмів їх реалізації

В роботі розглянуто історичне та політичне підґрунтя формування глобальних ринків в світі у другій половині 20-го сторіччя. Зокрема, надано авторське бачення утворення та формування глобальних ринків, позитивних тенденцій і проблем, які були створені штучно в процесі їх становлення. Наприклад, розглянуто суто політичне рішення США про підтримку Російської Федерації у її трансформації до демократичних засад в 90-і рр., коли штучно були підняті ціни на нафту до 65 доларів за барель, які до 2000-го року зросли до 120 доларів, завдяки чому Росія отримала гігантську фінансову базу для розбудови своєї економіки. А це призвело до створення справжнього агресивного монструального утворення на континенті, спроможного розв'язати третю світову війну.

В роботі досліджені інтеграційні процеси: сутність, основні риси та фактори конкурентоспроможності ринків на прикладі нафтогазового сектору міжнародної економіки. Розглянуті міжнародні торговельні блоки та їх вплив на інтеграційні процеси, зони преференційної та вільної торгівлі, митні союзи і нові економічні об'єднання. Автором досліджений глобальний ринок

нафтопродуктів та окреслені фактори його можливого розвитку та впливу на глобальну економіку.

Цікавим прикладом інтегрування України в глобальний світовий ринок є участь нашої держави в створенні міжнародних продовольчих хабів. В роботі досліджена роль України в цьому процесі та вплив війни на продовольчу безпеку світу. Автор дійшов до висновку, що трансформація глобальних ринків включила механізм глокалізації, яка відображає таку зміну в світовій торгівлі, коли будь-який товар продається на глобальних ринках і в той же час має попит серед споживачів на локальних ринках. І в цьому сенсі завдання, яке стоїть перед локальними економіками – це превентивне забезпечення ресурсами і товарами місцевих ринків. А надлишки повинні надходити для забезпечення цивілізаційного ядра, яке обслуговують глобальні ринки. В роботі зроблено сильний акцент на руйнівні фактори війни, які вплинули на глобальні ринки та головних учасників цих ринків. Російсько-українська війна створила загрози для 81 % країн, а її наслідки впливають на розвиток глобальної економіки, поширюються передусім на недостатньо розвинені економічні ринки, які відчувають інфляцію та зростання світових цін на сировину. Усі ці загрози автор дослідив в процесі діагностики та оцінки стану глобальних ринків на прикладі ринку нафти, газу, продовольства та міжнародних перевезень. Аналітика, зібрана в роботі свідчить про те, що світ змінює стратегію продовольчої та енергетичної безпеки, що тягне за собою зміну архітектури логістики та транспортних перевезень. Розглянута також трансформація ринків: нові схеми та міжнародні домовленості, що докорінно змінять глобальні торговельні відносини. Автор розглядає механізми санкцій, обмежень, торговельні війни на тлі війни і робить висновок, що 24 лютого 2022 року – це не просто початок широкомасштабного вторгнення РФ в Україну. Для усього людства це великі зміни в системі економічних

відносин, які будувались десятиріччями в глобалізованому світі, а також початок європейського цивілізаційного зламу.

В роботі розглянуто перспективи підвищення конкурентоспроможності України на фоні трансформації глобальних ринків, викликаних війною РФ в Україні. Автор досліджує ринок енергоносіїв в Україні та аргументовано доводить, що держава не має свого енергетичного балансу понад 30-ть років, що є загрозою національній безпеці. Автор пропонує вихід і доводить аргументовано, що Україні треба негайно запроваджувати єдину державну систему моніторингу енергоресурсів, яка дозволить в короткі строки знизити собівартість внутрішнього продукту та вивести економіку України на рівень конкурентоспроможності в міжнародній торгівлі.

Наостанок автор відповідає на питання – чи варта економіка України, яка несе втрати в ході агресії РФ, стати конкурентоспроможною на глобальних світових ринках і наводить аргументи до своїх висновків. В цілому ж можна сказати, що весь світ стоїть перед новими викликами, які змінять усю архітектуру міжнародних відносин та вплинуть на глобальну економіку світу.

РОЗДІЛ 1. ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ГЛОБАЛЬНИХ РИНКІВ В СВІТІ

1.1 Історичне та політичне підґрунття формування глобальних ринків в світі у другій половині 20-го сторіччя

Формування глобальних ринків має свою логіку та історичне і політичне підґрунття. В історичному сенсі народження глобальних економічних відносин було пов'язане з боротьбою за ринки збуту товарів та послуг, яка потребувала створення зрозумілих для всіх сторін правил та норм. Цей процес еволюції торгівельних відносин сприяв взаємопроникненню культур, поділу ринків праці і створенню локальної та регіональної виробничої спеціалізації. Шлях до глобалізації ринків складали тисячоліття. І тільки в 70-х роках ХХ-го сторіччя сформувалася нова наука – глобалістика. До 90-х років цю науку в суспільстві приймали досить обмежено, головним чином як вчення про глобальні проблеми сучасності. І це досить дивно, бо найбільш точна модель глобалізації економічних відносин склалася ще в період раннього Середньовіччя на Євразійському континенті. Як зазначає П.В. Сацький, саме у цьому географічному просторі суші між Тихим і Атлантичним океанами із Сходу на Захід сформувалась регіональна спеціалізація потреб у товарах і послугах [1]. Степовий пояс Євразії у епоху раннього Середньовіччя сформував підґрунття глобалізації.

Якщо розглядати досвід політичного життя територій Євразії, сформований багатьма попередніми сторіччями, то він призводить до формування глобальних цивілізаційних моделей у ХХ ст.. Саме ці моделі нам пропонують сучасні геополітики для формування схем між цивілізаційних економічних відносин, світового розподілу ринків праці та спеціалізації виробництва. У цьому контексті доцільно згадати розробку ідеї про так званий «Срібний пояс» Землі К. Хаусхофера, під яким він розумів Світовий

океан, який єднає континенти і народи [2]. Океан почав об'єднувати економіки та ринки тільки на певному етапі розвитку світового господарства і його глобалізації: він став дуже зручним і відносно дешевим шляхом транспортування товарів і людей.

На противагу «Срібному поясу» окремі геополітики вважають головним підґрунтям глобалізації «Степ», який був провідником караванної торгівлі і мав свої переваги над морським шляхом. Це стосувалося держав, які не мали виходу до моря. Тому з політичної точки зору, пошук історичного підґрунтя глобалізації економіки запровадили такі поняття як Хартленд і Рімленд. Хартленд, за визначенням Маккіндера, є «неографічною віссю історії» і включає степовий пояс і прилеглі до нього лісові масиви Євразії. Тому саме цей регіон визначає логіку, принципи та підґрунтя світового розвитку [3]. Опоненти Маккіндера, зокрема Спайкмен, запропонували Рімленд, пояс морських держав, які оточують Хартленд. Ці геополітики визначали саме цей простір як підґрунтя для народження глобальної економіки світу [4].

Слід згадати і ще одне, досить раннє підґрунтя утворення світової глобальної торгівлі, - це колонізація земель ранніми цивілізаціями. Щодо історичних постатей, то першим відомим глобалістом можна вважати Хаммурапі, царя Вавилонії, який об'єднав під своєю владою сотні тисяч мешканців у басейні річок Євфрату і Тигру і сформулював перші закони життя спільноти. Цими законами активно послуговувалися наступні диктатори різних рангів (від Ксеркса, Олександра Македонського до Чингізхана), імперські режими Візантії, Риму та інші колонізатори, які поєднували між собою різні території й народи на основі численних внутрішніх зв'язків у сфері політики, економіки, торгівлі. [5]. Чимало ознак глобалізації були притаманні Ганзейському Союзу купців Середньовіччя, епосі Великих географічних відкриттів, початковим століттям нашої ери завдяки формуванню Великих торговельних шляхів (Шовкового, із Варяг у греки, Залізного тощо) [6, с. 17].

У другій половині ХХ-го сторіччя вчені прийняли певний розподіл історично-політичного підґрунтя утворення глобалістики в економіці. Їй передувало декілька етапів розвитку певних процесів. (табл. 1.1). Але остаточне їх формування, систематизація та формалізація відбулися в кінці минулого століття.

Таблиця 1.1 - Етапи розвитку процесів глобалізації як підґрунтя виникнення глобальної економіки

Етапи розвитку процесів глобалізації	Характеристика
Перший етап	Розпочався з часів великих відкриттів, заселення європейцями Американського та Азійського континентів і тривав аж до епохи промислової революції.
Другий етап	Період установа в Європі Вестфальського миру: кордони європейських держав було усталено, процеси індустріалізації, спільні дії європейських держав на світовій арені посилено, розвиток Залізничного і морського транспорту спростив логістику товарів, суттєво збільшив відстань та географію перевезень.
Третій етап	Орієнтовані на переділ світу I та II світові війни завдали нищівного удару процесам глобалізації, які фактично розпочалися на Бреттон-Вудській конференції, та продовжилися на переговорах про створення нових умов розвитку міжнародної торгівлі між країнами третього світу й 23 розвинутими державами, що об'єдналися в ГАТТ.

Четвертий етап	Початок четвертого етапу можна співвіднести із заснуванням Світової Організації Торгівлі (1995 р.), коли сучасний світовий ринок став повністю контрольованим: у межах кожної держави його регулює влада встановленням квот, інших нетарифних і технічних обмежень, а глобальний ринок майже повністю перебуває під контролем ТНК. Запровадивши угоду щодо інтелектуальної власності, лібералізувавши торгівлю, СОТ створила нові феномени – глобалізм, глобалістику і глобалізацію, що породили глобалізаційні інтеграційні процеси заради задоволення гігантських політичних та економічних амбіцій світових наддержав, їхніх економічних аутсайдерів.

Джерело: складено за матеріалами [7, с. 17-18].

Формування глобальних ринків можна розподілити на п'ять етапів. Кожен з них відображає еволюційний шлях світової економіки та людства. (Рис. 1.1).

Перший етап – 1960-ті рр. Саме тоді з відновленням економік після другої Світової війни розпочалася так звана «ресурсна революція». Країни Близького Сходу, Африки, Східно-Європейський блок та республіки колишнього Радянського Союзу розпочали гонку за енергоресурси. Нові поклади та родовища, відкриті в ці роки, сформували головні ринки нафтопродуктів та вуглеводнів. Це отримало стрімкий геополітичний розподіл світу та міждержавних відносин, що спрямовувалися на переформатування капіталів і народження міжнародних корпорацій, різних за масштабністю, цілісністю і складністю системи взаємовідносин.

Отже, глобальні ринки другої половини минулого сторіччя стали утворюватися як принципово новий ресурсний потенціал міжнародних капіталів, де на перший план виступили інтеграційні процеси, і як наслідок –

стала формуватися сфера суспільної практики, що охоплювала міжнародну політику, економіку і навіть ідеологію [8, с. 93].

Рис. 1.1 - Етапи формування глобальних ринків

Джерело: побудовано та доопрацьовано на основі [6, с.14-19]

З розвитком глобальних ринків з'явилася і потреба фундаментального наукового підходу для вивчення процесів та прогнозування розвитку і загроз в глобалізації економічних відносин. Тож другий етап характеризується початком утворення міжнародних організацій, які предметно вивчають глобальні ринки та проблеми, що виникають з їх розвитком.

Займатися проблемами глобалізації були покликані: Інститут проблем майбутнього (створений у Відні у 1965 р.), Міжнародний фонд «Людство у 2000 році» (заснований у 1965 р. у Нідерландах), Товариство з вивчення

майбутнього світу (організоване у 1966 р. у Вашингтоні). У 1968 р. найбільш відомі футурологи 30 країн створили Римський клуб, який досить швидко став впливовим органом, що досліджував майбутні тренди розвитку. Члени Римського клубу зайнялися глобальним моделюванням за двома основними напрямками – дослідження меж і спрямованості зростання економіки та дослідження в галузі людських взаємовідносин і взаємодій. У 1972 р. було опубліковано першу доповідь Римського клубу – «Межі зростання». З цієї доповіді й бере початок глобалістика як наука про глобальну економіку та ринки [8, с. 93]. Головним чином, на цьому етапі Римський клуб поставив за мету «вивести людство з ускладнення», спричиненого безупинним економічним зростанням на тлі виснаження природних ресурсів [8, с. 93]. Саме тому рекомендації клубу полягали у впровадженні структурної трансформації економік провідних країн у постіндустріальні, щоб знизити матеріаломісткість виробництва і зберегти планетарні ресурси. А для цього потрібен був технологічний прорив. Він і стався на третьому етапі.

З початком 1980-х рр. починається третій етап розвитку глобальних ринків. Його риси були означені змінами на політичній мапі світу. Регіональні проблеми вийшли на перші позиції. Розпад СРСР, який вивів на міжнародну арену зразу півтори десятки нових гравців з великим ресурсним потенціалом, переформатування відносин в Афгансько-Пакистанському секторі, відкриття майже необмежених покладів у Саудівській Аравії, Іранська криза – все це спонукало до досліджень вже прикладних проблем на глобальних ринках, які потерпали певної трансформації. Військово-політичні дослідження, що домінували на перших двох етапах, поступилися вивченню ризиків, упередженню катастроф, пом'якшенню їх наслідків. Значна увага в цей період була прикута до гострих проблем регіонального характеру, масштаб яких впливав на глобальні ринки. Отже, якщо на перших етапах розвитку глобальних ринків вирішувалися технічні, інструментальні та фінансові проблеми, то на третьому етапі, десь з 1990-х рр. відбувається зміна пріоритетів – основна увага перемикається на соціально-політичну

складову [8, с. 93]. Існування глобальних ринків стало предметом впливу політики та ідеології.

Як приклад можна навести суто політичне рішення США про підтримку Російської Федерації у її трансформації до демократичних засад в 90-і рр., коли штучно були підняті ціни на нафту до 65 доларів за барель, які до 2000-го року зросли до 120 доларів, завдяки чому Росія отримала гігантську фінансову базу для розбудови своєї економіки. Нажаль, ця країна не скористалася можливостями, які їй надав цивілізований світ, перетворивши великий економічний потенціал в корумповану автократію з нарощуванням воєнного сектору. Іншим прикладом політичного впливу на глобальний ринок вуглеводнів можна розглядати накладення санкційних обмежень на Іран та заборону торгівлі нафтою з цією країною після того, як її очолили ісламські фундаменталісти. Тобто політичні ризики стали впливати на формування глобальних ринків. Наслідком цього стало невпинне зростання цін на ресурси та сировину, що призвело до ще більшої поляризації світу, в якому на одному полюсі опинилися «супердержави» з високим рівнем соціальних стандартів та країни так званого третього світу з зубожілим населенням та слабкою економікою.

Ця ситуація була використана «супердержавами» на свою користь. В другій половині 90-х років США та розвинуті країни Європейського Союзу почали виводити затратне та екологічно небезпечне виробництво в країни «третього світу». Такі фактори як дешева робоча сила та недорогі енергоресурси дали поштовх створенню великих промислових хабів на теренах південного Китаю, Тайваня, Індонезії та навіть Індії. Майже усі великі корпорації перейшли в режим транснаціональних корпорацій, де материнським компаніям належали технології, а виробництво було перенесене до азійських країн і деяких європейських. Це призвело до стрімкого технологічного ривку в планетарному масштабі і безпрецедентного розвитку країн Азії. Продукти високих технологій стали доступними всьому світу. Ті ж країни, які тримали інтелектуальні права на технології, отримали

надприбутки. Більш того, наслідком такої технології побудови глобальних ринків стало те, що екологія розвинутих країн значно покращилася, у той час як в країнах-виробниках – погіршилась.

Прикладом останнього можна вважати політику Великої Британії із закриття вугільних шахт, до якої вдалася прем'єр-міністр Британії Маргарет Тетчер в 90-і роки. Соціальні протести не зупинили уряд Британії, це був жорсткий крок. Але разом з ліквідацією вугільної галузі Британія створила національний енергетичний Пул, який дозволив структурувати усю сферу енергоспоживання та надав можливість знизити енергоємність економіки країни. Вугілля майже зникло з ринку Британії, а його нагальні потреби вирішували поставки з ЮАР.

Другим прикладом може служити закриття енергозатратного і екологічно-небезпечного гірничо-металургійного виробництва у Німеччині. Як і український Донбас, німецький Рур витягував з бюджету Німеччини мільярди коштів. До 2000-х рр.. більшість шахт було закрито, а велику частку металургійних заводів ФРГ вивела в країни колишнього так званого Східного Блоку, насамперед – у Чехію. Варто зазначити, що зміни в Рурському регіоні стали частиною набагато більших змін, які отримали в Німеччині назву Енергетичного повороту – *Energiewende*. Мова йде про комплексну реформу, яка передбачає зменшення викидів парникових газів, повну відмову від викопного палива та атомної генерації на користь відновлюваної енергетики [9].

У 2000-х рр. починається новий четвертий етап розвитку глобальних ринків. Він пов'язаний з осмисленням глобалізації як процесу становлення загальнопланетарних структур в різних сферах життя суспільства [6, с. 17].

Четвертий етап можна характеризувати як сталий період розвинутих міжнародних фінансових відносин – це фінансові зв'язки між учасниками міжнародних економічних відносин у процесі руху товарів, робіт, послуг, фінансових ресурсів, капіталу, ноу-хау тощо [10, с. 195]. Основними учасниками (суб'єктами) міжнародних фінансових відносин слід розглядати:

1. країни і світові співтовариства;
2. міжнародні корпорації (транснаціональні та багатонаціональні);
3. міжнародні банки і спеціалізовані кредитно-фінансові інститути, у тому числі, страхові компанії;
4. фондові, товарні і валютні біржі;
5. міжнародні організації (урядові та неурядові);
6. інші міжнародні валютно-кредитні і фінансові інститути.

Основними об'єктами міжнародних фінансових відносин вважають: іноземні інвестиції (прямі та портфельні), позики банківські та небанківські), товари та послуги, технології, робочу силу [10, с. 196].

На погляд Черемісової Т.А., зміст міжнародних фінансових відносин визначають різноманітні фінансові зв'язки, що виходять далеко за рамки національних (Рис. 1.2)

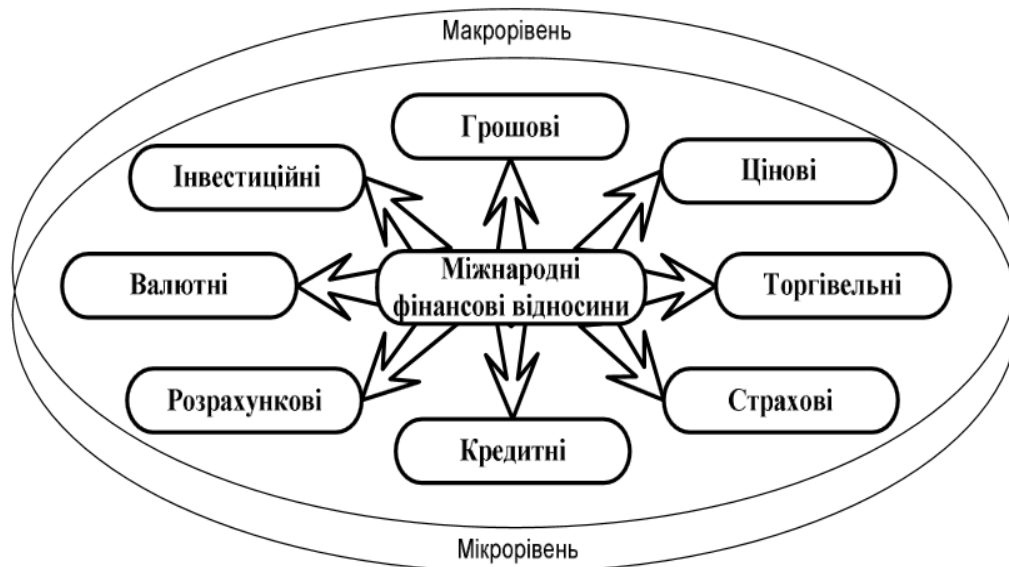

Рис. 1.2 - Міжнародні фінансові відносини на глобальних ринках
Джерело: побудовано на основі [10, с.196]

Щодо рівнів впливу на глобальні ринки за рахунок саме фінансових важелів умовно можна окреслити такі:

1. недержавний мікроекономічний сектор;
2. державний макроекономічний, національний сектор;

3. міждержавний, міжнаціональний рівень;
4. наддержавний, наднаціональний рівень.

Недержавні міжнародні відносини формуються за рахунок і за участю суб'єктів господарювання у різних державах (компанії, корпорації, холдинги, банки та страхові компанії тощо). Макроекономічні відносини виникають, коли хоча б одним із учасників МЄВ є держава. Міждержавні відносини – це досить поширений рівень економічних зв'язків в умовах поглиблення інтернаціоналізації, коли рух коштів на якомусь глобальному ринку відбувається між двома чи більше країнами.

Рівень наддержавних відносин став у 2000-х роках головним регулюючим фактором міжнародної торгівлі. Його основа – це наднаціональні інститути глобального суспільства, які проводять регуляторну політику в рамках певного глобального ринку і у відношенні певної країни в інтересах усього глобального суспільства. Це теоретично. Втім певні лобістські рішення все ж таки можна спостерігати в рамках ухвал щодо міжнародної торгівлі певними товарами. І це говорить про політичну складову в інтересах тієї чи іншої країни чи її глобальних корпорацій. До наддержавних інституцій належать МВФ, СОТ, ФАТФ тощо.

Ще одна з найважливіших рис четвертого етапу – це транснаціоналізація фінансових потоків і інтеграція національних фінансових ринків до світової фінансової системи. Саме це дозволило усвідомити головну роль конкурентоспроможності національних економік у розвитку глобальної ринкової економіки. Слід зауважити, що уся сукупність міжнародних фінансових відносин (Рис. 1.2) складає основу міжнародної фінансової системи, в якій домінують позицію займають високорозвинені країни.

Втім, за 20 років нового століття виявилися і головні проблеми глобалізації. І з'явилися вони перш за все в соціальній сфері. З одного боку нерівномірність розподілу світового капіталу призвела до збільшення міграційного потоку в бік розвинених країн, що призвело до певного

соціального напруження в суспільстві і додаткового навантаження на національні бюджети. З іншого – вивід виробничих потужностей в азійські країни призвів до наростання кризи зайнятості в наддержавах. Це потягло за собою й політичні суперечки та напруження. Про це свідчить політика екс-Президента США Дональда Трампа, який брав за базу політичної платформи повернення виробничих потужностей США, посилення протекціоністської політики та захист внутрішнього ринку. Така позиція викликала невдоволення в колах глобалістів та серед транснаціональних гравців. Найбільша криза, яка охопила міжнародну економіку на четвертому етапі, сталася на ринку енергоресурсів. Змова країн ОПЕК з одного боку, погіршення стосунків США з саудитами та воєнна агресія РФ в Сирії, Грузії та Україні викликали неконтрольований стрибок цін на нафту та газ. З іншого боку, посилення економічної міці Китаю стало загрозою для сформованого за три минулі етапи розподілу лідерів глобальних ринків. Внаслідок глобалізації економіки посилюється суперечливість ролі новітнього світового ринку фінансів. З одного боку, глобалізація забезпечує підвищення ефективності світового господарства, економічного і соціального прогресу, а з іншого – зменшує зацікавленість широких верств населення у всьому світі, а також держав, які не входять до клубу розвинених країн [6, с.140].

Слід зазначити, що в наукових дослідженнях є інший погляд на періодизацію розвитку глобальної економіки та її ринків. Так, наприклад, на підставі аналізу наукових джерел В.М. Лукашевич окреслив головні періоди входу у світ глобальних ринків: політолого-культурне і соціально-економічне [11, с.18].

В політолого-культурному напрямі автор виділив чотири періоди:

1. Ідея циклічного глобального розвитку світу, яку сформували філософи давнини як «трагічне коло генезису» – утворення, становлення й занепад людських спільнот.

2. Лінійна концепція глобального розвитку (XVIII-XIX ст.), як неухильне, без зупинок і падінь підняття до височин розуму, справедливості, миру і добра.
3. Повсякмісне і загальне розчарування в ідеї прогресу (XX ст.) внаслідок екологічної кризи, політичних революцій, світових війн, небаченої катастрофи в усіх сферах людського існування, диктатура і геноцид, масові репресії, атомні бомбардування й аварії, загроза атомного знищення світу та ін.
4. Постмодерністська розкованість (60-ті роки XX ст.) як втрата сенсу і логіки в усьому і пізнання сенсу за допомогою інституції, осяяння, проникливості.

Соціально-економічний напрям автор замінив на поняття економоцентричного напрямку і виділив два періоди [11, с.19].:

1. Великі географічні відкриття з колонізацією багатьох не західних культур.
2. Епоха імперіалізму (кінець XIX – початок XX ст.), як період протистояння капіталістичної та соціалістичної систем господарювання.

Отже, глобалізація ринків - це процес злиття національних економік до єдиної, загальносвітової системи, яка ґрунтується на вільному переміщенні капіталу, інформаційній відкритості світу, на технологічній революції, руху товарів і капіталу, внаслідок комунікаційного зближення та міжнародних соціальних рухів [6, с.19]. І цей процес має свої плюси та мінуси, своїх поборників і противників. Глобальні ринки породжують і глобальні проблеми – це вже можна стверджувати достеменно.

Головні проблеми глобалізації ринків прийшли з п'ятим етапом, як ми його окреслили: початок повномасштабної агресії РФ в Україні. На перший погляд – це регіональна війна. Але вона несе з собою глобальні зміни світової економіки і, навіть, світового порядку, укладеного після закінчення другої Світової війни.

1.2 Інтеграційні процеси: сутність, основні риси та фактори конкурентоспроможності ринків на прикладі нафтогазового сектору міжнародної економіки

Інтеграційні процеси на світових товарних ринках є однією з головних рис розвитку міжнародної економіки. Серед передумов міжнародної інтеграції слід окреслити виникнення торговельних блоків в Європі, Східній Азії, Північній Америці та в інших регіонах, що сприяло певній стандартизації виробничих технологій та призвело до виникнення взаємозалежності на світових ринках. В процесі інтеграції зросло і значення глобальних товарних ринків, а країни світової спільноти стали оптимально використовувати переваги глобалізації та розподілу сфер виробництва. До останнього часу світові товарні ринки характеризувалися стабільним розвитком та диверсифікацією. [12, с. 75].

Слід зазначити, що на макрорівні інтеграція - це процес господарського та політичного об'єднання країн на засадах розвитку глибоких, сталих взаємозв'язків і поділу праці між окремими національними господарствами [12, с. 169]. При цьому будь-які форми міжнародної інтеграції можуть бути різними. Це зокрема:

1. технологічна спеціалізація;
2. безбар'єрна економіка та вільний рух товарів;
3. спільна економічна, валютно-фінансова та соціальна політика;
4. господарство із сумісною інфраструктурою та інститутами наддержавного і міждержавного регулювання [13, с. 516].

На глобальному рівні інтеграція розвивається через діяльність міжнародних регуляторів МЕО (СОТ, МВФ, СБ, МОП та ін.), а також формується так званими «суперрегіонами».

Питання макроінтеграції досліджені у фундаментальних працях багатьох науковців, які в цілому окреслили основні форми міжнародної

регіональної інтеграції на товарних ринках: зона преференційної торгівлі; зона (асоціація) вільної торгівлі; митний союз; спільний ринок; економічний та політичний союзи [14].

Зона преференційної торгівлі - початкова стадія регіонального інтеграційного процесу. Учасники такого угруповання лібералізують торговельні відносини між собою, ліквідовуючи бар'єри для деяких товарів чи послуг. На цій стадії відсутній механізм єдиного оподаткування при перетині кордонів, немає єдиних митних правил, квоти для імпорту товарів не відміняються, а можуть бути розширені. Можуть бути лібералізовані умови для обміном робочою силою, але ринок праці регулюється кожним учасником окремо. До речі, на цій стадії перебуває переважна більшість регіональних інтеграційних угруповань світу, в тому числі ЕС.

Зона вільної торгівлі. Це форма угод, яка передбачає відміну митних тарифів при взаємній торгівлі і при збереженні національних митних тарифів по відношенню до третіх держав, застосування узгоджених ставок і порядку стягнення податку на додану вартість при взаємній торгівлі і по відношенню до товарів із інших країн [14].

Митний союз. В цьому випадку держави, які входять до митного союзу, скасовують національні митні тарифи і запроваджують загальні митні тарифи. При цьому вводиться і єдина система нетарифного регулювання по відношенню до третіх держав. Як правило, митний союз створює більш інтегровану систему міждержавних органів, які координують єдину зовнішню торговельну політику.

Загальний (спільний) ринок. Цей тип інтеграційної угоди передбачає домовленість держав, що інтегруються, про свободу руху між ними не тільки товарів і послуг, а й факторів виробництва: капіталу, робочої сили і фінансових ресурсів. Така свобода вимагає більш високого рівня координації економічної політики.

Економічний союз передбачає, поряд із загальним митним тарифом і свободою руху факторів виробництва, також координацію.

Інтернаціоналізація світового господарства на високому рівні свого розвитку призводить до інтегративних регіональних економічних об'єднань [14]. Такі об'єднання виникають у 60-70-х рр.. ХХ ст. як регіональні утворення країн, що забезпечують глибокі економічні зв'язки їх національних економік. (табл. 1.2) .

У межах цих об'єднань створюються єдині, часто пільгові, умови для пересування товарів, капіталу, робочої сили. Доволі сильним елементом таких об'єднань є запровадження зони вільної торгівлі. В якості вдалого прикладу інтеграційних утворень цього типу можна навести Європейську асоціацію вільної торгівлі. Її створення ініціювала Велика Британія у 1960 р., куди увійшло кілька десятків країн Британської Співдружності. Аналогічну структуру у формі ЗВТ було створено в 1988 р. найбільшими країнами Північної Америки - США і Канадою [13].

Таблиця 1.2

Регіональні економічні об'єднання

Назва економічного об'єднання	Число членів	Рік утворення
1	2	3
Європейський Союз (ЄС) (раніше Європейське економічне співтовариство)	27	1992 (1957)
Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ)	4	1960
Зона вільної торгівлі в Центральній Європі	7	1992
Співдружність Незалежних Держав (СНД)	11	1991
Чорноморське економічне співробітництво (ЧЕС)	10	1992
Північноамериканська угода про вільну торгівлю (НАФТА)	3	1994
Форум «Азійсько-тихоокеанське співробітництво» (АТЕС)	21	1989

1	2	3
Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН)	10	1967
Асоціація регіонального співробітництва Південної Азії (СААРК)	7	1985
Латиноамериканська асоціація інтеграції (ЛАІ) (раніше Латиноамериканська асоціація вільної торгівлі - ЛАВТ)	11	1980 (1960)
Андська група, або Андський пакт	5	1969
Карибське співтовариство і Карибський загальний ринок (КАРІКОМ)	14	1973
Спільний ринок країн Південного Конусу (МЕРКОСУР)	4	1991
Економічне співробітництво держав Західної Африки (ЕКОВАС)	16	1976
Загальний ринок Східної і Південної Африки (КОМЕСА)	20	1994
Південноафриканське співтовариство розвитку (САДК)	11	1992
Митний і економічний союз Центральної Африки (ЮДЕАК)	6	1966
Рада арабської економічної єдності (РАЕС)	12	1964
Рада співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ)	6	1981

Джерело: складено на основі [13, с. 521; 14, с. 104-105].

У межах цих об'єднань створюються єдині, часто пільгові, умови для пересування товарів, капіталу, робочої сили. Доволі сильним елементом таких об'єднань є запровадження зони вільної торгівлі. В якості вдалого прикладу інтеграційних утворень цього типу можна навести Європейську асоціацію вільної торгівлі. Її створення ініціювала Велика Британія у 1960 р., куди увійшло кілька десятків країн Британської Співдружності. Аналогічну структуру у формі ЗВТ було створено в 1988 р. найбільшими країнами Північної Америки - США і Канадою [13].

Дослідження інтеграційних процесів на глобальних ринках є важливим для розуміння тенденцій, напрямів і структурування національних економік, їх модернізації шляхом адекватної політики. Розвиток глобальних ринків висуває нові вимоги до конкурентоспроможності країн, серед яких важливим чинником виступає структура видобутку та виробництва енергоресурсів. За прогнозами ОПЕК, тенденції розподілу основних енергоресурсів світу до 2030 року полягають у несуттєвому збільшенні питомої ваги гідроенергії (з

2,4% у 2008 році до 2,8% у 2030 році), стабільній частці атомної енергії, незначному зростанні питомої ваги природного газу та біопалива. При цьому у структурі світових енергоресурсів нафта залишиться головним енергетичним продуктом, хоча її частка зменшиться за досліджуваний період з 35,7 до 30,2 % [15].

За останні 20 років відбулися суттєві структурні зміни у кількості та потужності діючих нафтопереробних заводів (НПЗ). Наприклад, Лютий С. М. наводить такі дані: у світі знизилася чисельність НПЗ з 743 у 2001 році до 661 у 2015 р. [16].

Якщо поглянути на найбільші нафтові компанії світу в контексті динаміки та розвитку нафтової промисловості в цілому, то лідером буде Saudi Aramco з видобутком в 12,5 млн бар. в день. На сучасному глобальному ринку нафтопродуктів Saudi Aramco є найбільшою енергетичною компанією в світі, доходи якої становлять більш ніж 1 млрд. дол. в день [15]. У 2021 р. головними гравцями на ринку нафти залишалися Саудівська Аравія, Росія та США. За минуле десятиріччя такі країни, як Ірак, Іран, Лівія та ОАЕ збільшують обсяги видобутку, наздоганяючи лідерів. З 2022-го до них приєдналася Венесуела, для якої були зняті санкції у зв'язку з війною РФ в Україні.

На долю країн ОПЕК припадає 44,5% світової торгівлі нафти та нафтопродуктів, саме тому доцільно проаналізувати, куди направлені потоки саме їх експорту. Найбільша частка експорту країн ОПЕК направлена в Азіатсько-Тихоокеанський регіон. Самі великі об'єми нафти туди транспортуються з Саудівської Аравії та Кувейту. До Європи йде нафта Алжиру, Нігерії, Іраку, а також Саудівської Аравії. До Північної Америки експортують найбільше Саудівська Аравія та Ірак. По решті регіонів співвідношення поставок нафти по країнах ОПЕК є відносно однаковим [16].

Найбільшими споживачами нафти у світі є США (18,853 млн. бар. / день), Китай (9,758 млн. бар. / день), Японія (4,418 млн. бар. / день), Індія,

Росія, Саудівська Аравія, Бразилія, Німеччина, Південна Корея, Канада (Рис.. 1.3).

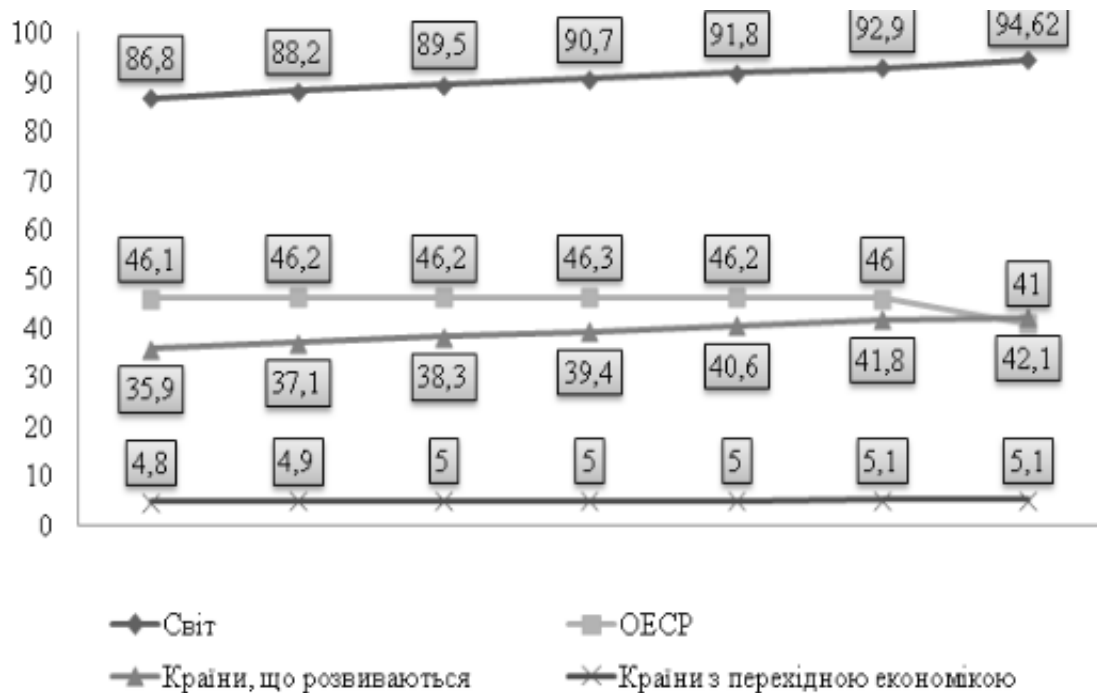

Рис. 1.3 - Динаміка попиту на нафту в світі в 2014-2021 рр., (млн.. барр. на добу).

Джерело: на основі даних [17].

Варто розглянути приклад інтеграції арабських країн у світовий ринок нафтопродуктів. Наприкінці ХХ ст. в багатьох арабських державах суттєво зросли індекси економічного розвитку. В цих країнах розпочалася перебудова галузевої структури господарства. Правлячі режими, керуючись змінами, насамперед, зовнішніх умов та глобалізацією світової економіки були змушені приступити до лібералізації торгівельних відносин, запровадження ринкових механізмів та стимулювання приватного підприємництва. У результаті арабський світ на старті ХХІ ст. досяг видимих економічних успіхів, посилювалося залучення арабських країн до системи міжнародного розподілу праці, підвищилася їх роль на світових фінансових ринках [18, с.46].

З поглибленням процесів інтеграції почали утворюватися нові економічні об'єднання. На відміну від різного роду митних союзів та зон вільної торгівлі, такі об'єднання характеризуються вільним рухом не тільки продукції виробництва та переробки, а й капіталу і робочої сили. Вони можуть навіть створювати валютні союзи, що веде до більш тісної інтеграції і навіть використання єдиної грошової одиниці. Безумовно, в цих процесах важливу роль почали відігравати спільні наднаціональні органи управління. Прикладом надпотужного регіонального інтеграційного об'єднання може служити Європейський союз, який з 2021 року почав формувати загальну політику у сфері використання нафто-газових ресурсів на тлі збільшення споживання енергоресурсів.

Головними чинниками підвищення обсягів енергоспоживання стало зростання ВВП на душу населення. За довгостроковими прогнозами ОПЕК, до 2035 року 80 % приросту в споживанні нафти припадатиме на азійські країни, що розвиваються. [17].

Продажі сирої нафти залежать і від комплексних характеристик, які закладені в базу її класифікації. Повну характеристику нафти може надати її марка. Марки нафти відрізняються хімічним складом і місцем походження, і це має безпосередній вплив на її вартість. Всього існує 3 марки нафти в світі, які прийнято вважати еталонними:

1. британська північноморська нафта Brent;
2. американська нафта WTI;
3. близькосхідна нафта Middle East Crude [19].

Цікаво проаналізувати динаміку цін на нафту марки Brent (рис. 1.4).

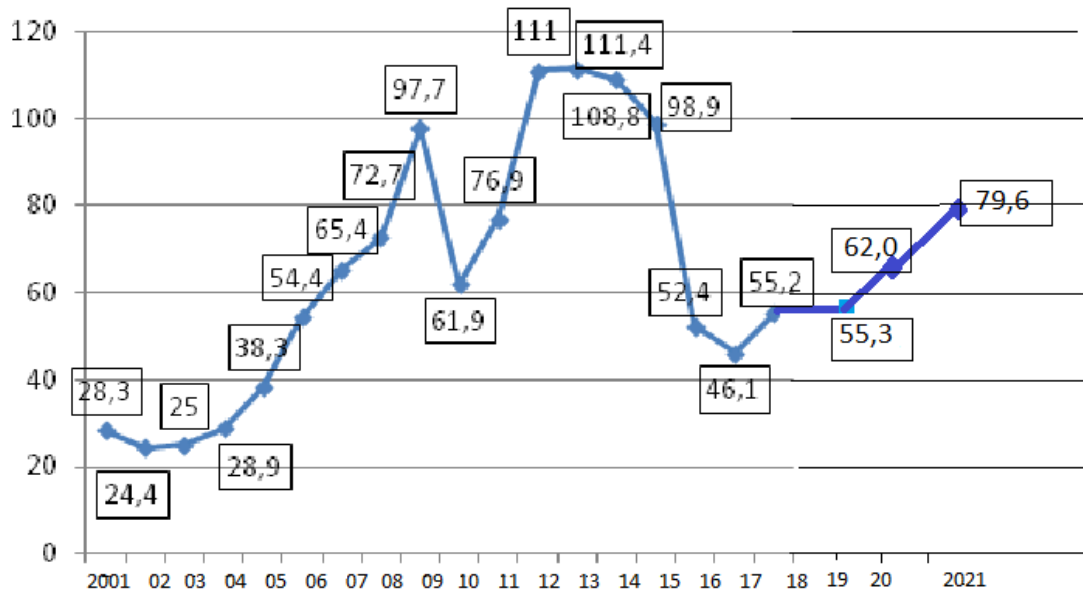

Рис. 1.4 - Динаміка цін на нафту марки Brent в 2001-2021 рр., (дол./барр.).
Джерело: на основі даних [17].

На Рис. 1.4 бачимо, що найнижчий рівень ціни на нафту марки Brent був у 2001 році, а найвищий – у 2012 році. Після цього ціна почала плавно знижуватися і у 2017 році вона впала до 46,1 дол./барр. З 2017 року тенденція змінилася і ціни почали знову зростати, піднявшись на кінець 2021 року майже до 80-ти дол./барр. Загальна тенденція зростання продовжилася і у 2022 році, що дає надію країнам-експортерам на розширення масштабів видобутку. Виходячи із динаміки цін, обсягів пропозиції і попиту на початок 2022 року можна було зробити висновок, що у короткостроковій перспективі місткість ринку нафти і нафтопродуктів повинна зростати. Це обумовлено і стрімким зростанням рівня споживання нафтопродуктів власниками автомобілів, кількість яких постійно більшає. У 2021 р. очікувалося зростання загальної світової потреби у нафті до рівня 102,8 млн. барр./добу, або на 7,2% у порівняно з 2017 р., коли ціни були найнижчими [20].

Окрім цього, певний тиск на ціни базових марок нафти грає об'єм продажу російської нафти марки Urals, яка традиційно експортувалася до країн ЄС, СНД, України та азійських країн (Індія, Китай, Пакистан, Індонезія

та ін.), хоча заводів по переробці саме цієї марки нафти не так і багато на теренах південної та центральної Азії.

Все змінилося з початком кривавої агресії РФ в Україні. Ціни на нафту стрімко вирости. Фьючерси на нафту марки Brent на початку липня торгувалися по ціні 111,47 дол./барр., марка Urals – за 90,99 дол./барр., марка WTI – 108,46 дол./барр. [21]. І тенденції до зростання продовжуються. Головні фактори зростання – підвищення попиту на фоні воєнних дій та санкційні обмеження, які світ наклав на Російську Федерацію і, у тому числі на її нафтогазову галузь, що спричинило певний дефіцит нафтопродуктів на ринку ЄС.

Є фактор, який має стримувати зростання ціни на нафту, принаймні швидкими темпами. Це політика країн ОПЕК, які вимушені продовжувати утримувати ціни на нафту на низькому рівні, щоб довести нерентабельність видобутку сланцевої нафти. Але у досить довгостроковій перспективі аналітики ОПЕК говорять про зростання цін на нафту до 2040 р. до рівня 200 дол./барр., що пояснюють переходом галузі у новий інвестиційний цикл [20].

Футурологи ж прогнозують закриття майже половини працюючих нафтопереробних заводів до 2035 р., пов'язуючи цей процес з розвитком новітніх технологій в автомобілебудуванні і переходом на електродвигуни чи двигуни на базі водню.

1.3 Роль України в формуванні глобальних ринків на прикладі створення міжнародних продовольчих хабів

Економіка будь-якої країни у ХХІ сторіччі не може бути замкнутою, вона не є самодостатньою системою, що функціонує окремо від усіх інших країн. Вона обов'язково є часткою глобальної економіки світу. Глобалізаційні процеси охопили й ринок продуктів харчування.

Транснаціоналізація виробництва і товарообміну створила глобальний продовольчий ринок. Він працює і регулюється глобальним попитом та глобальною пропозицією на продовольство, формуючи глобальну ціну [22]. Роль глобальних ринків продовольства в світовій економіці вивчали українські наукові діячі В. Галушко, Л. Абсава, О. Березін, О. Білорус, В. Власов, О. Гойчук, Т. Лозинська, О. Резникова, П. Саблук та ін.. Втім досить мало досліджень сьогодні, які стосуються вивченню дисбалансу попиту і пропозиції, наслідком якого є механізм глобального регулювання харчових продуктів в світі.

Відштовхуючись від неоднорідності економічного потенціалу різних країн, географічні та політичні розбіжності, розумним стає твердження, що країна з сильними позиціями в сфері виробництва продовольчої сировини та продукції займе ключове місце в системі глобальної продовольчої безпеки. Саме таке місце й зайняла Україна на глобальному продовольчому ринку.

Слід зауважити, що якісно відмінною складовою аграрного виробництва є такий фактор як земля, яка одночасно слугує предметом праці та засобом виробництва сільськогосподарської продукції. Продуктивність сільсько-господарського сектору економіки прямо залежна від масштабів, якості та ефективності використання земельних ресурсів [23].

Аграрна галузь, на відміну від усіх інших, цілком залежить від кліматичних умов, які формують структуру сільськогосподарського виробництва в кожній державі. Кліматичні умови також створюють фактор технологічного навантаження на одиницю виробленої продукції: країни з достатньо стабільними та комфортними погодними умовами витрачають значно менше технічних та енергетичних ресурсів на виробництво аграрного продукту. Втім глобальний ринок продовольства, не зважаючи різноманіття вироблених продуктів, масштабів поширення, етапів переробки, сфери використання має доволі складну структуру.

Ринок продовольства можна класифікувати за продуктовою ознакою: ринок молока, м'яса, зерна та ін.; за ступенем переробки: ринок сировини,

напівфабрикатів, готової продукції; за характером призначення: продукти, які використовуються безпосередньо для харчування, продукти промислового призначення; за масштабами поширення: місцевий, національний, регіональний і глобальний ринки [23].

Глобальний продовольчий ринок має певні особливості. По-перше, він є єдиним, що забезпечує головні фізіологічні потреби людства. Ніхто не може вижити без продовольчих товарів. Тому цей ринок має риси низької еластичності попиту на продукти харчування. Тобто, населення будь-якої країни не буде купувати набагато більше, ніж необхідно для задоволення власних потреб за низької ціни та буде купувати мінімальний набір продовольства навіть за несприятливих цін. За даними експертів, для того, щоб збільшити збут продукції на 10 %, фермери повинні знизити ціни на 40—50 % [24].

По-друге, спеціалізація держав на певній продукції аграрного сектору значною мірою залежить від певних природних ресурсів, сприятливих кліматичних умов та специфічного політичного середовища, які є унікальними для кожної держави. По-третє, ринку продовольства притаманний досить високий ступінь регулювання. Це визначається державною регуляторною політикою в сфері забезпечення потреб внутрішнього ринку. Надлишок аграрної продукції стає об'єктом інтенсивного експортного стимулювання або інших державних інтервенцій. На міжнародному рівні регулювання продовольчого ринку відбувається в рамках певних дво- або багатосторонніх договорів з приводу товарообміну між країнами або всередині регіональних угруповань. На глобальному рівні важливими інструментами регулювання виступають міжнародні організації, такі як СОТ, ФАО, ООН та ін. [24]. Для того, щоб зрозуміти, як Україна за роки незалежності інтегрувалася в глобальний ринок продовольства, слід подивитися на структуру сільськогосподарського експорту в динаміці (Рис. 1.5).

Місце у світі

Порівняння місця України у світовому експорті продовольства у 1990/1991 МР і 2020/2021 МР.

Експорт, 1990/1991								
1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Яловичина та телятина	Соняшник		Ячмінь	Пшениця	Масло		
	Цукор			Поголів'я свиней	Кукурудза			
					Олія соняшникова			
Експорт, 2020/2021								
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Шрот соняшниковий	Ріпак	Ячмінь	Жито	Сорго	Овес	Олія соєва	Олія соняшникова	Сир
Олія соняшникова		Кукурудза	Мед	Пшениця	Шрот ріпаковий	Соя	Вершкове масло	Молоко
		Волоські горіхи		Соняшник	М'ясо птиці	Сухе молоко	Сухе знежирене молоко	
				Поголів'я свиней			Поголів ВРХ	

Рис. 1.5 - Динаміка експорту с/х продукції в 1990/91-2020/21 рр..

Джерело: на основі даних [19].

За 30 років існування сучасної України експорт продовольства зріс з 9-ти позицій до 24-х. В кількох напрямках Україна зайняла лідируючі позиції, потіснивши традиційних гравців продовольчого експорту. Наприклад за експортом кукурудзи в 2021 році Україна обійшла майже у три рази РФ, обігнала країну походження кукурудзи – Мексику, обійшла Індію (Рис. 1.6).

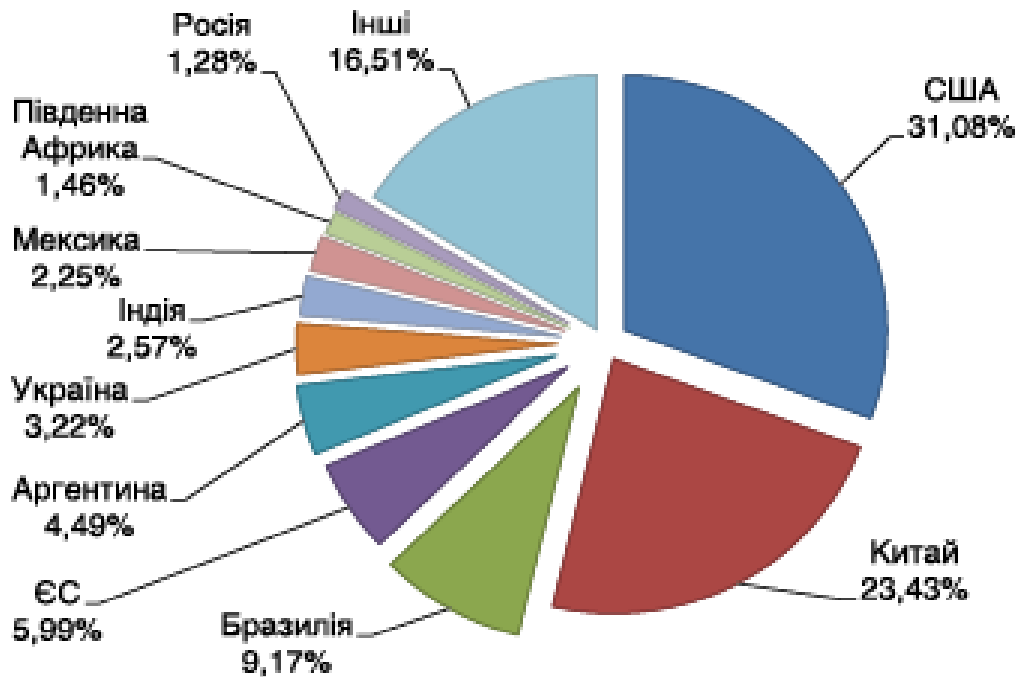

Рис. 1.6 - Частка експорту кукурудзи в глобальному ринку за 2021 р.
Джерело: на основі даних [19].

За деякими напрямками експорту Україна зайняла лідируючі позиції, створивши справжні міжнародні хаби постачання продовольства. Наприклад, за підсумками 2021 р. Україна зайняла перше місце за обсягами продажу бджолиного меду та продуктів з нього. Першу сходинку займають і українські волоські горіхи, хоча донедавна лідером експорту цього горіху була Туреччина. Україна є безумовним лідером з постачання на глобальний ринок соняшникової олії, хоча за обсягами соняшника поступається тільки Аргентині. Україна не тільки збільшує кількість експортних товарних позицій, але нарощує і обсяги продажу продовольства на міжнародні ринки. З 1991 р. обсяги експорту зросли у 28 разів в дол.. США, а географія постачання продовольства охопила майже всі континенти. Найбільший потік вітчизняної продукції сільгоспвиробництва направлений в країни ЄС, хоча слід зазначити, що в значній мірі це не кінцевий отримувач продовольства, а біржовий контрагент чи переробник з подальшою логістичною доставкою в

країни Африки та Азії. Але загальні обсяги продовольчого експорту Україна стабільно нарощує на 5-7 відсотків щорічно (Рис. 1.7).

В цьому сенсі дуже показовим є ринок соняшникової олії. За даними United States Department of Agriculture (USDA) соняшникова олія займає близько 12% у світовому споживанні харчових рослинних олій та 9% з урахуванням промислового споживання цього продукту (наприклад, при виробництві біодизелю) [25]. Україна та Росія спільно контролюють 77% світового експорту олії. Причому частка України — 48%. ННЦ Інститут аграрної економіки повідомляв, що у 2021 році українські олійноекстракційні підприємства експортували 5,1 млн тон соняшникової олії, що на 26% менше від результату 2020 року. Це пов'язано було з неврожайним роком, який буває за статистикою виробників один раз на 5 років. Згідно з прогнозами асоціації Укроліяпром, у 2021/2022 маркетинговому році очікувався рекорд з виробництва та експорту олії.

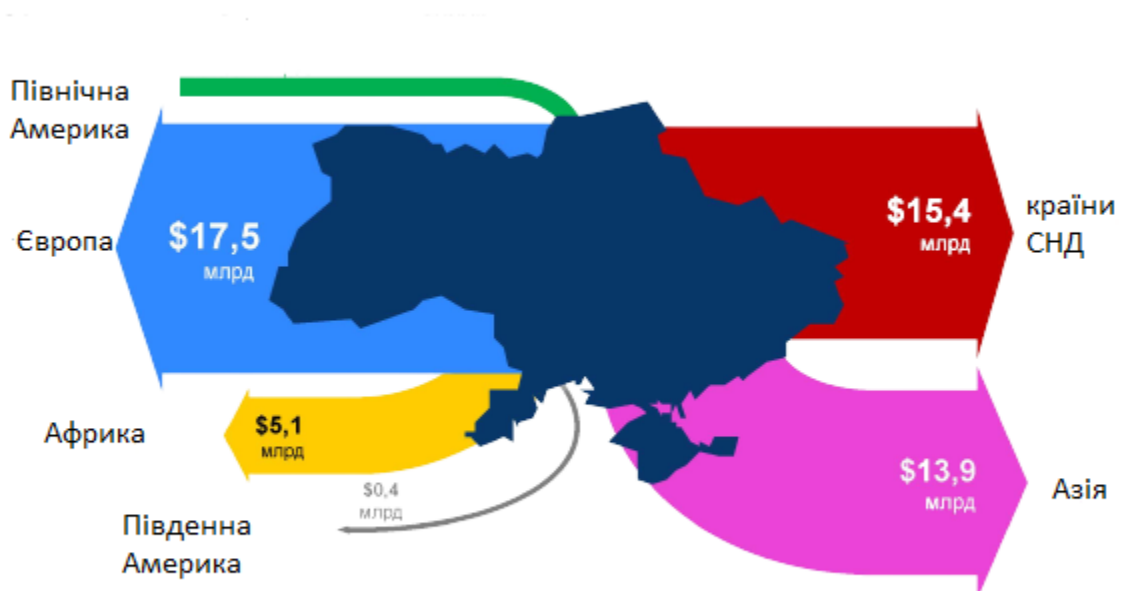

Рис. 1.7 - Напрямки та обсяги експорту с/х продукції за 2020-2021 р.р.

Джерело: на основі даних [19].

Цікаво подивитися на структуру експорту соняшникової олії у 2017 р. і у 2021р. (Рис.. 1.8) Україна за чотири останні передвоєнні сезони стрімко захопила позиції гегемона на глобальному ринку соняшникової олії. Більш того, це майже єдина сфера сільгосппереробки, яка залучила в Україну найбільшу кількість іноземних інвесторів. Тому можна впевнено стверджувати, що Україна, витіснивши усіх світових конкурентів, стала великим продовольчим хабом на глобальному ринку з виробництва соняшникової олії.

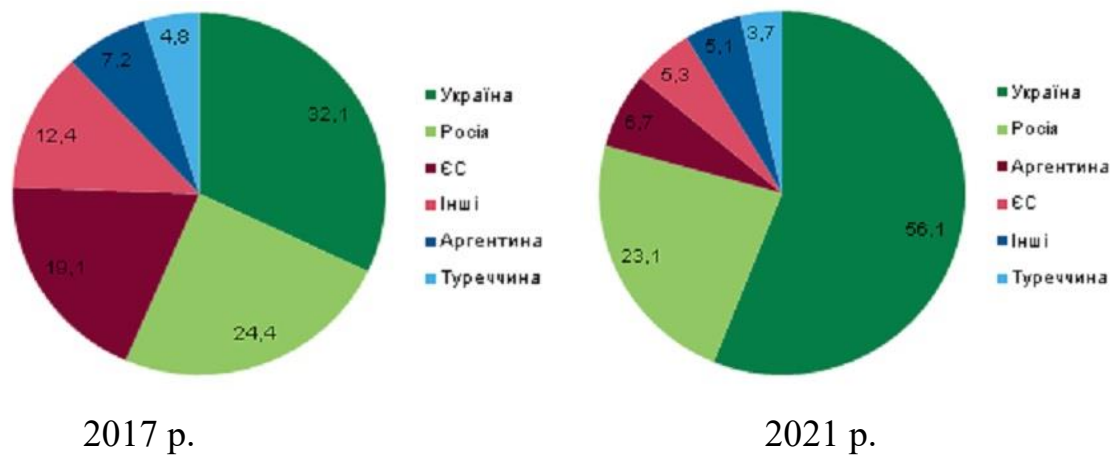

Рис. 1.8 - Обсяги експорту соняшникової олії країнами-виробниками.

Джерело: на основі даних [25].

Згідно з прогнозами асоціації Укроліяпром, у 2021/2022 маркетинговому році очікувався рекорд з виробництва та експорту олії. Проте все сталося навпаки. Через складнощі з транспортуванням товарів і блокування Чорноморських портів експорт із України практично зупинився. А запаси насіння соняшника в Україні в березні 2022 р. зросли майже у 7 разів до 1,9 млн. тон [25].

Заводи припинили свою діяльність. Наприклад, компанія Kernel, найбільший в Україні виробник соняшникової олії, вже 1 березня повідомив про зупинку своїх олійно-екстракційних заводів. А завод Сателіт китайської державної компанії COFCO знаходиться в передмісті Маріуполя, де

хазяйнують окупанти. Таке суттєве скорочення пропозиції вже призвело до зростання цін в Аргентині — одному з виробників -конкурентів — майже на 50%.

Найбільшим покупцем української олії є країни Європейського Союзу. Туди йде 32% постачання. Ще 30,5% купує Індія. Далі йдуть Китай, Ірак та інші країни (Рис.1.9).

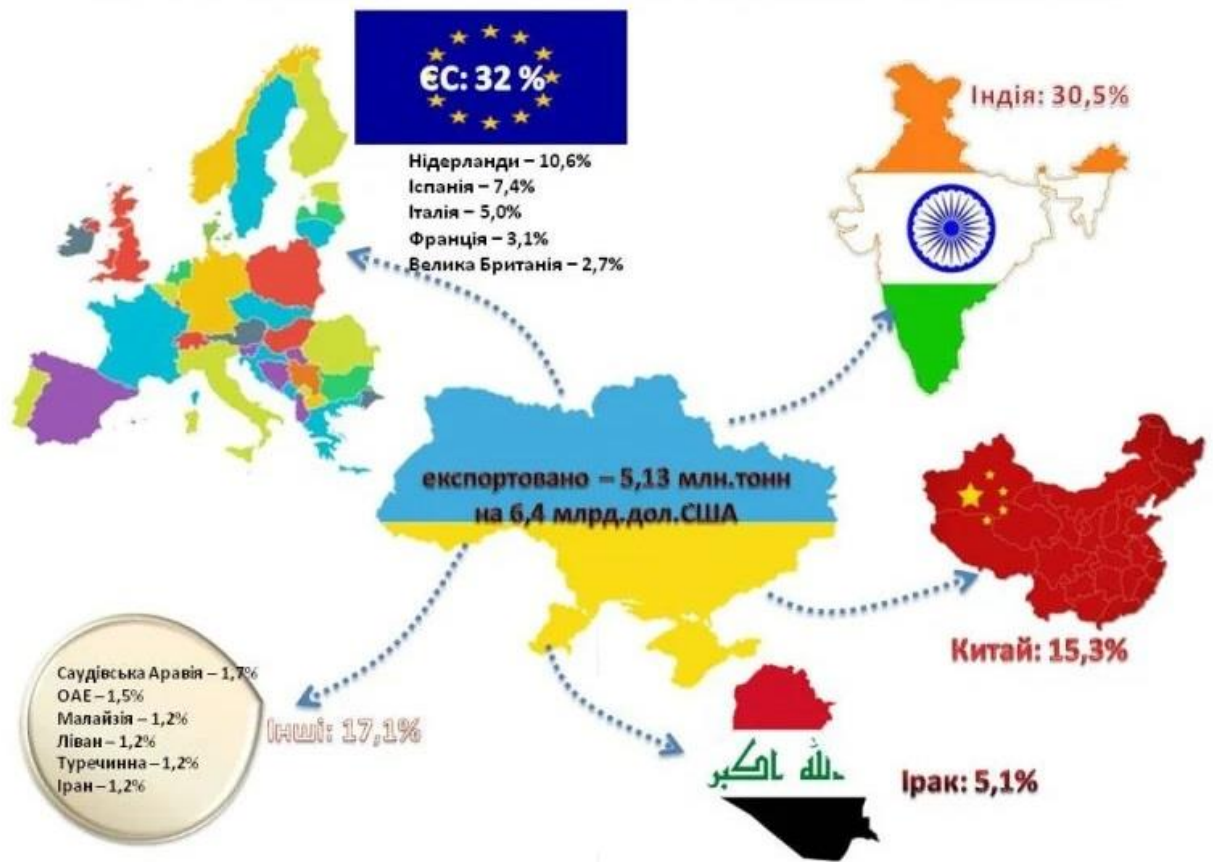

Рис. 1.9 - Обсяги українського експорту соняшникової олії.

Джерело: на основі даних [26].

У березні 2022 р. європейські асоціації COCERAL (Європейська асоціація торгівлі зерновими, олійними, бобовими, оливковою олією, оліями та жирами, кормами для тварин та агро постачанням), FEDIOL (Європейська асоціація виробників рослинної олії та протеїнової продукції) і FEFAC (Європейська федерація виробників комбікормів) випустили спільний реліз,

у якому висловили стурбованість у зв'язку зі скороченням постачання з Чорноморського регіону [27].

FEDIOL опублікувала більш детальну інформацію про ситуацію зі олією. За даними асоціації, українські компанії щомісяця постачали на ринок ЄС близько 200 тис. тон цього продукту. Залежно від року це забезпечувало 35–45% європейського споживання олії. «Україна є найбільшим експортером олії. Ці обсяги складно або навіть неможливо замінити в короткостроковому періоді. Тому що інші світові гравці стикнулися з аналогічним скороченням постачання», — йдеться у повідомленні FEDIOL [28].

Приклад з українським хабом соняшникової олії свідчить про різні речі. З одного боку при вдалому поєднанні більшості можливих факторів, таких як кліматичні умови, географічні переваги, технологічні і технічні потужності, регуляторна політика держави, країна може зайняти лівову частку глобального ринку у виробництві та постачанні певної сільгоспкультури чи переробленої з неї продукції. З іншого боку, це приклад того, що залежність глобального ринку від одного гравця може призвести до великих проблем у країнах – споживачах: дефіциту продукції, зростанню цін і навіть соціальним потрясінням.

У світі усе більше відчуваються негативні наслідки для залежних від імпорту країн Африки та Близького Сходу. Особливо тих, які мають обмежені фінансові можливості для закупівлі продовольства за цінами, які стають дедалі вищими через дефіцит. За оцінкою генерального секретаря ООН Антоніу Гутерріша [28], війна в Україні може приректи понад 1/5 людства на злидні, зубожіння та голод — це буде найсерйозніша криза за останні десятиліття. Країни-імпортери не зможуть обійтися без української сільгосппродукції, оскільки її обсяги нічим замінити. А збалансування попиту і пропозиції в нових умовах спричинятиме до стрімкого зростання цін і, як наслідок, до вимушеного зниження споживання зерна біднішими країнами.

Це стало закономірним наслідком процесів останніх десятиліть і особливо років. З початку століття Україна повільно, але впевнено просувалася до другого місця у світі за обсягами експорту зерна, поступаючись лише США. Наша частка на світовому ринку неухильно зростала (таб. 1.3).

Таблиця 1.3 - Перша п'ятірка найбільших експортерів зерна (окрім рису) у світі, \$ млрд

	2017	2018	2019	2020
США	16,9	17,6	15,0	18,4
Україна	6,5	7,2	9,6	9,4
Росія	7,5	10,5	7,9	9,3
Аргентина	7,0	7,5	9,3	9,0
Канада	6,3	7,2	6,7	7,8

Джерело: на основі даних International Trade Centre [29].

На відміну від країн ЄС чи Росії, Україна довгий час постачала переважно кормове зерно (кукурудзу, ячмінь та меншою мірою непродовольчу пшеницю). Однак і на глобальному ринку продовольчої пшениці роль країни теж почала посилюватися (таб. 1.4).

Таблиця 1.4 - Найбільші експортери пшениці в світі, млн т.

	2017	2018	2019	2020	2021
Росія	33,0	44,0	31,9	37,3	27,4
Австралія	22,1	12,5	9,7	10,5	26,2
США	27,3	22,5	27,1	26,2	24,0
Канада	20,6	22,9	22,8	26,1	21,5
Україна	17,3	16,4	20,0	18,1	19,4
Франція	15,2	18,9	20,0	19,8	16,1

Джерело: на основі даних International Trade Centre [29].

При цьому в країнах Африки та Близького Сходу питома вага української пшениці та ячменю, який важливий для годівлі тамтешніми селянами худоби, була значно вищою, аніж у світовій торгівлі цими продуктами загалом.

Таблиця 1.5 - Найбільші постачальники пшениці до азійських країн Близького Сходу.

	2017	2018	2019	2020	2021
Всього	3,4	4,2	5,0	5,6	5,8
Росія	1,1	1,8	2,2	2,3	2,3
Україна	0,2	0,4	0,6	0,6	1,2
ЄС	0,8	0,7	0,8	1,0	0,9
Австралія	0,6	0,5	0,4	0,3	0,6
США та Канада	0,3	0,6	0,8	0,5	0,4

Джерело: на основі даних International Trade Centre [29].

Продовольство, на відміну від енергоносіїв, уже давно стало табу як засіб шантажу чи сприяння голодоморам у світовій торгівлі та політиці. Навпаки, багато десятиріччя поспіль спостерігалася жвава конкуренція між постачальниками за ринки збуту. Проте агресія РФ довела, що один диктатор може змінити весь глобальний ринок своїми діями. А шантаж, на кшталт газового, також можливий і на продовольчому ринку.

Стрімке зростання виробництва і експорту продовольчого зерна із РФ та України, яке відбувалося впродовж останніх двох десятиліть, сприяло стабілізації ринків і зниженню загроз продовольчої безпеки в країнах зі стрімким ростом населення. Збільшення обсягів експорту продовольства в такі країни гальмувало зростання цін, а час від часу призводило і до їх просідання. Однак, з іншого боку, така експансія на глобальному ринку двох гравців – України і Росії, - стримувало виробництво зерна у країнах із досить високою собівартістю. Це наразі має плачевні наслідки. Дії агресора

спровокували кризу з постачанням продовольства на глобальний ринок, причому одномоментно із двох найбільших джерел (атакованої України і самої РФ). Вирішити проблему швидко світ не може. Росія розпочала “зернову війну”, щоб навмисно поширити негативні наслідки своєї безпрецедентної агресії на країни Африки та Азії. І мова йде не просто про “побічні втрати від війни”, а про підготовку ґрунту для провокування нових конфліктів у світі. Це звична російська стратегія у її зовнішній політиці на глобальних світових ринках: використовувати сировинні ресурси для просування своїх геополітичних інтересів. Якщо в минулому у центрі російської стратегії знаходились майже виключно енергоносії - переважно нафта та газ, то з початком війни Москва почала використовувати зерно як чергову зброю і інструмент впливу на дипломатичні відносини. При цьому не зважаючи на загрозу голоду в багатьох південних та східних державах.

З початком вторгнення в Україну Москва розглядає можливості для здійснення давніших стратегій і намірів новими засобами. На початку двохтисячних років російська Федерація розглядала ідею організації такого собі “зернового ОПЕК” або “зернового пулу” для домінування на ринку. Це стосувалося як російського зерна, так і хлібу колишніх радянських республік. У квітні 2011 року тогочасний прем’єр-міністр Микола Азаров заявляв в інтерв’ю Bloomberg, що Україна, РФ та Казахстан ведуть переговори для створення зернового пулу, який на той час, за його оцінками, міг контролювати до 30% світового експорту зернових. Проте плани не були реалізовані, як і тогочасні спроби втягнути Україну до Митного чи Євразійського союзу. [30]

Втім у 2022 році, використовуючи війну і міць зброї, Росія фактично відновила стару стратегію і мету панувати на глобальному продовольчому ринку. Причому Москва посилює свої позиції варварським засобом, виштовхуючи головного конкурента з ринку. Тим більше, що принаймні для частини країн, особливо на Близькому Сході, українське зерно було чи не основною альтернативою російському. Використовуючи зерно як зброю,

агресор намагається вплинути на лояльність чи нейтральність цих країн в умовах конфронтації з ЕС та США. Але ці наміри Російської Федерації руйнуються під натиском міжнародного співтовариства, яке об'єдналося для протидії агресору. Зміна світового порядку, руйнація міжнародних угод, правил, встановлених на глобальних ринках неможлива, - так вважають лідери провідних держав, що докладають зусиль для перемоги України в війні з РФ.

Наслідки війни в Україні через пів-року відчули усі продовольчі хаби світу. Разом з нестачею зерна злетіли ціни на майже весь асортимент продовольчої групи. Слід зазначити, що глобалізація економічних відносин призводить до поступового зростання ступеня впливу кон'юнктурних факторів світового ринку продовольства на стан справ в рамках внутрішнього ринку. Відкривши ринок, з одного боку, та отримав досить великі можливості для експорту сільгосппродукції за цінами, значно вищими ніж в середині країни, ми отримуємо ситуацію, коли на фоні посилення конкуренції зростають ціни на харчові продукти для внутрішнього споживача. [24]. Аналіз динаміки світових цін на продовольство, який здійснив М.Є Бондарчук, старший викладач кафедри підприємництва і торгівлі Одеського національного політехнічного університету, надає підстави стверджувати про сталу тенденцію до їх загального зростання [31].

Цифри доводять, що за минуле десятиріччя світові ціни на продукти харчування мали найнижчий рівень у 2010 та 2015-2016 рр. Потім був період стабілізації цін – вони не змінювалися майже п'ять років. Далі знову почався плавний ріст цін – спочатку на сировинних ринках, потім на продуктових. За висновками експертів FAO, основний тренд щодо загального та сталого збільшення ціни на продовольчі товари формується під впливом збільшення обсягів споживання продуктів харчування. Це обумовлено збільшенням популяції, посиленням світової економіки (світовий ВВП з 2000 р. збільшився у двічі), а також сталим розвитком економік і рівня життя в азійських країнах [32]. На основі аналізу інформації щодо обсягів

виробництва та споживання основних продовольчих товарів, автор дослідження робить висновок про те, що у більшості регіонів світу обсяги їх споживання збільшуються швидше ніж обсяги виробництва. Ця тенденція сприяє збільшенню попиту та зростанню цін. Узагальнена статистика по зерновим характеризується перевищенням річних темпів споживання над темпами виробництва у всіх регіонах світу. Більш того, скорочення збору зерна в Африці, Південній Америці, Європі вплинуло на показники обсягів виробництва зернових в бік зменшення на всіх глобальних світових ринках. Відповідні зрушення супроводжувались стрімким зростанням індексу ціни на зернові, що спостерігалось у 2018 р. на 9% [33]. Виключенням стала олія. І це завдяки з'явленню саме українського олійного хабу на світовому ринку.

Олія порушила загальну тенденцію до перевищення темпів зростання обсягів споживання над виробництвом завдяки впливу української олійно-екстракційної галузі на цей сегмент продовольства на світовому ринку. Цікаво, що статистика свідчить, що загальносвітові обсяги споживання олії зросли, але темпи його зростання були меншими ніж темпи виробництва на 1,7%. Відповідний дисбаланс темпів зростання споживання та виробництва олії призвів до зменшення індексу ціни на 24,8% [32]. Дисбаланс виробництва і споживання, пов'язаний з зростанням кількості населення і рівня його життя обумовлює формування експортно-імпортних потоків.

За інформацією WTO найбільш потужним експортером (824 млрд. дол. США – 38,1%) та імпортером (786 млрд. дол. США – 36,3%) сільськогосподарської продукції у світі за підсумками 2020 р. Став Європейський Союз [34]. За обсягами експорту у першу п'ятірку країн також увійшли: європейські країни – Extra- EU (11%); США (9,92%); Бразилія (5,8%); Китай (5,6%). За обсягами імпорту: Extra-EU (10%); Китай (11,3%); США (9,1%); Японія (4,4%) [34].

При цьому тенденції розвитку світового ринку продовольства доволі сильно впливають на динаміку внутрішнього ринку [33; 34; 35]. За останнє десятиріччя Україна вийшла на великі обсяги виробництва

сільськогосподарської продукції, переважно сировини, і зайняла доволі вагоме місце на глобальному ринку. У 2020 р. В Україні вироблено 4,5% світового врожаю пшениці, 2,8% фуражного зерна; 2,5% кукурудзи; 4,2% олійних культур; 1% цукру; 0,9% м'яса; 1,8% молока та молочних продуктів [34].

Найбільшими на світовому ринку продовольства є частки України в експорті кукурудзи – 13,9%; фуражного зерна – 13,3%; пшениці – 9,2%; олії – 6,8%, олійних культур – 2,7%; м'яса курятини – 2,3%; молока та молочних продуктів – 1,1% [32].

Важливо й те, що роль окремих держав на світових ринках витісняється міжнародними організаціями, членство в яких зобов'язує вести торговельну діяльність згідно загальних правил гри. Наприклад, Угода про сільське господарство в рамках СОТ, яка обмежує тарифне та нетарифне регулювання в даному секторі. Слід зазначити важливу особливість продовольчого ринку - це досить високий рівень конкуренції на ньому. Щільна концентрація продавців на глобальному ринку спричинена його значною перспективністю через великий розрив між попитом та пропозицією на продовольчі товари. Виробники та продавці продуктів харчування вбачають довгострокову вигоду від залучення до світового ринку продовольства та активізують свою експортну діяльність. Не можна не відмітити, значущу перевагу для країн-споживачів, які окрім насичення світового ринку продовольством у кількісному вимірі, отримують й підвищення якісних характеристик товарів [35].

Аналіз, проведений М.Є Бондарчуком [29], засвідчив окремі тенденції глобального продовольчого ринку, головною серед яких слід окреслити зростання обсягу . міжнародної торгівлі продовольством та насиченість ним глобального ринку. За даними Світової організації торгівлі [34] у 2020 році частка сільськогосподарської продукції у світовому експорті склала 11,4 %. Хоча й спостерігається постійне скорочення частки сільськогосподарських товарів в структурі світової торгівлі (у 1990 році частка аграрної продукції в

світовому експорту становила 12,2 %), проте в абсолютному вартісному вимірі експорт продовольчих товарів неупинно зростає: в 1999 р. — 544 млрд дол., у 2003 р. — 674 млрд дол., у 2010 р. — 1428 млрд дол., а в 2020 р. — 2342 млрд дол. [29]. Що стосується фізичного виміру експорту сільськогосподарської продукції, то зміни є колосальними, наприклад, якщо порівнювати 1961 та 2020 роки, темпи приросту зернових, олійних культур та цукру склали відповідно 327,5 %, 1116 і 197,5 % [34]. Ці дані демонструють стрімке збільшення масштабів світового ринка продовольства.

Також слід підкреслити, що зміни відбулися не лише в кількісному, але й якісному форматі. На відміну від диверсифікованої торгівлі продовольчими товарами на цей день, ще сто років назад в номенклатурі експорту продовольчих товарів можна було побачити не більше сотні товарів. Це була переважно сільськогосподарська сировина, така як зерно, олійні культури, буряки та продукція високого ступеня переробки з них — борошно, олія, цукор та ін. Хоча продовольчий ринок і характеризується відносною традиційністю, але за останні роки з'явилася велика кількість нових товарів, видозмінилися та удосконалились звичні продукти харчування. Лише макаронних виробів на сьогоднішній день виділяють сто двадцять різних сортів.

Особливістю глобального продовольчого ринку є насиченість виробниками та продавцями продуктів харчування, а це сприяє гострій конкурентній боротьбі та ринковій конкуренції на глобальному рівні, що впливає на якість продукції і відображається на локальних споживчих ринках.

Висновки до розділу 1

При розгляді формування глобальних ринків слід мати на увазі таке явище як глокалізація (від франц. *cloche*, англomовний варіант *glock* – дзвін, ковпак), тобто такий процес транснаціоналізації, у ході якого створюються системи контролю і управління, що здатні гармонізувати макрорегіональну централізацію і локальні економічні інтереси. При цьому головне завдання глокалізації полягає в поєднанні інтересів локальних економік і процесів на глобальних світових ринках. Тобто ви єднання тих місцевих особливостей і потреб, що співпадають з універсальними світовими.

Глокалізація відображає таку зміну в світовій торгівлі, коли будь-який товар продається на глобальних ринках і в той же час має попит серед споживачів на локальних ринках. І в цьому сенсі завдання, яке стоїть перед локальними економіками – це превентивне забезпечення ресурсами і товарами місцевих ринків. А надлишки повинні надходити для забезпечення цивілізаційного ядра, яке обслуговують глобальні ринки.

На рівні глобальної суспільно-географічної системи (СГС) така модель забезпечує сталий розвиток економік країн різного рівня розвитку, а також створює взаємозв'язок геоекономічних особливостей цивілізаційного простору. Якщо узагальнити, то вся різноманітність цивілізаційних відносин, у тому числі і економічних, до недавнього часу зводилася до парадигми «Захід-Схід». При цьому зазначалося не тільки географічне, але і сакральное-просторове взаємопоєднання двох досить несхожих, але історично взаємопов'язаних частин антропосфери. Але в останні роки ця дихотомія вже структурується переважно тільки економічними інтересами, переважно з урахуванням переходу від індустріального до постіндустріального етапу розвитку, мета якого - формування глобальної інформаційної цивілізації. При цьому глобальні світові ринки починають грати роль організаційного

середовища для взаємодії локальних економік і інтеграції локальних ринків в світовий торговий простір.

Слід зауважити, що за законом переходу кількісних змін у якісні, після досягнення певних показників (обсягів) може настати така якісна трансформація системи (людина – суб'єкт виробництва - локальний ринок – глобальний ринок), коли стає очевидною загроза наближення катастрофи в умовах формування нової системи глобалізації економіки.

Коли така проблема охоплює весь світ і все людство, вона відповідає рівню глобальної загрози, а для її вирішення потрібна мобілізація ресурсів всепланетарного масштабу. І саме таку ситуацію ми спостерігаємо влітку 2022 року на глобальних ринках зерна, нафтопродуктів, логістики та перевезень. Причиною цього стала війна РФ проти України. І хоча, здавалося б на перший погляд, це локальна війна двох країн, але в глобалізованому світі вона принесла потрясіння на глобальні сировинні ринки. А це, в свою чергу, потягнуло проблеми на товарних ринках і затонуло вже рівень локальних економік.

Саме тому геоекономіка в процесі утворення глобальних ринків базується на принципі: конкретне історичне місце застосування економічних моделей на практиці впливає на всю економічну систему, підлаштовуючи її під унікальне цивілізаційне середовище. Тому якщо у будь-яку локальну економіку вносяться суттєві корективи, чи вона піддається соціальним потрясінням, воєнним нападам, то це обов'язково вплине на глобальний ринок та змінить його структуру і обсяги. При цьому важливо створити геостратегічні центри впливу на глобальні ринки, свого роду – центри інтеграції, які б стали консолідуючими ядрами та запобіжниками структурних потрясінь та консолідували б зацікавлені локальні економіки і національні ринки.

РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕС ТРАНСФОРМАЦІЇ ГЛОБАЛЬНИХ РИНКІВ НА ТЛІ ВІЙНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

2.1 Руйнівні фактори війни, які вплинули на глобальні ринки та головних учасників цих ринків

Глобалізація довгі роки була ключовим трендом міжнародної торгівлі, визначаючи розвиток цілих галузей, країн і регіонів. Але світ змінився: торговельні війни, локдауни через COVID-19, і. головне - розриви виробничих і логістичних ланцюжків через війну РФ в Україні. Сталася велика структурна зміна ринків і цін внаслідок санкцій, які США та ЄС наклали на агресора. Найбільші зміни відбулися на ринках продовольства та нафтопродуктів. Газова війна РФ, яка розпочалася ще у 2021 році, призвела до різкого скачка біржових цін на газ. В липні 2021р. вони коливалися в межах 1300-1650 дол./1000м³. В липні 2022р. перевищили 2000 дол./м³. Щодо продовольства, то війна викликала ризик виникнення голоду в країнах Африки та Азії. У травні 2022р. було опубліковано дослідження організації Economist Intelligence Unit (EIU) «Огляд глобальних операційних ризиків: Як війна підживлює геополітичну невизначеність» [36]. У ньому наведені результати аналізу стану ринкової безпеки 60 країн та визначено ключові глобальні ризики й загрози, які виникли внаслідок війни РФ проти України. Результати дослідження EIU говорять про наступне.

1. Початок третьої світової війни вважають малоімовірним (11 – 20 %). Зумовлено це, серед іншого, руйнівними наслідками планетарного масштабу, яких усі країни прагнуть уникнути (руйнування критично важливої інфраструктури, тотальні людські жертви, затяжна рецесія глобальної економіки). У разі ядерної війни небезпека знищення загрожує всьому людству. Разом з тим, такий сценарій не є суто

гіпотетичним через постійні регулярні публічні загрози керівництва РФ та вірогідність розширення арени війни за кордони України. Зокрема, існують загрози для:

- держав Північноатлантичного альянсу, які надають військову допомогу Україні, особливо для країн, які межують з Україною (Республіка Польща, Румунія, країни Балтії), найуразливішими серед них є держави, де мешкають численні російські етнічні меншини (насамперед Литва, Латвія, Естонія);
- держав Європейського Союзу поблизу кордонів з РФ, які прийняли рішення вступити до НАТО (Фінляндія, Швеція) – це Росія декларує як загрозу її безпеці;
- Республіки Молдови – через наявність замороженого придністровського конфлікту та постійних намірів РФ розв'язати його воєнним шляхом, установивши повний геополітичний і воєнно-політичний контроль за територією Придністров'я;
- Країни Середньої Азії – через їх публічну нейтральну позицію щодо війни в Україні та початок їх руху в сторону співпраці з Китаєм (Казахстан, Узбекистан, Киргизстан).

Російсько-українська війна створила загрози для 81% країн, досліджуваних експертами ЕІУ. Її наслідки впливають на розвиток глобальної економіки, поширюються передусім на недостатньо розвинені економічні ринки, які відчувають інфляцію та зростання світових цін на сировину.

2. Зростають макроекономічні ризики, а також загрози для продовольчої безпеки мало розвинених країн, оскільки сукупно Україна й РФ займали 30 % світової торгівлі пшеницею. Прогнозують, що до кінця 2022 р. вартість пшениці зросте на 38 % додатково до підвищення на 32% минулого року. Цю загрозу посилюють наслідки зміни клімату, які у 2021 – 2022 рр. спричинили посухи та підвищення метеорологічних температур (як-от у Бразилії,

Греції, Індії, Туреччині, Іспанії). Через російсько-українську війну Україна втратила чверть минулорічного врожаю, а посівні площі для нового скоротилися на 34%. Тому зростають ризики дефіциту пшениці на світовому ринку. Це ще більше посилює загрози у сфері продовольчої безпеки та підвищує ймовірність голоду в недостатньо розвинених країнах Африки, Азії тощо.

3. Війна збільшила ризики у сфері енергетичної безпеки для країн Європейського Союзу та інших держав. РФ – один із найпотужніших постачальників природного газу на світовому ринку. Санкції значно обмежують продаж російських енергоресурсів до Європейського Союзу, що торік складало 41% від загального постачання цієї енергосировини до ЄС. Наразі частина європейських країн досі залежна від російських енергоресурсів.

Дослідники ЕІУ вивчають сценарій, коли РФ з метою тиску на держави ЄС і НАТО може призупинити постачання природного газу до зазначених держав (як вона вже вчинила стосовно Польщі й Болгарії). Проте експерти ЕІУ вважають це малоімовірним через високу залежність самої російської економіки від торгівлі енергоресурсами. Однак у разі реалізації такого сценарію вартість природного газу на європейському ринку значно зросте, як і вартість альтернативного скрапленого природного газу (СПГ), який постачає, зокрема, США. Інфраструктура зберігання й доправлення СПГ до споживачів нерозвинена – це підвищує ймовірність світового дефіциту палива. Водночас РФ буде неспроможною швидко переорієнтувати постачання енергоресурсів на азійські та інші недостатньо розвинені економічні ринки. Загалом ризики в енергетичній сфері експерти ЕІУ вважають одними з основних тригерів економічної рецесії в ЄС та інших країнах [36].

4. Геоекономічні наслідки війни РФ в Україні сприяють ризикам відносин між країнами Європейського Союзу та Китаю. А це

створює загрозу для світової економіки. Країни ЄС не задоволені політикою КНР щодо війни в Україні та намаганні Пекіну «тихо» співпрацювати з РФ. Росія перетворилася на молодшого партнера Китаю і усіяло сприяє розхитуванню політичної ситуації у Південно-Східній Азії. Це викликає підозри урядів країн ЄС щодо підтримки Китаєм агресії РФ та використання ситуації на світових ринках на свою користь. З точки зору ЄС, Пекін зайняв позицію ненадійного партнера, який нав'язавши Європі свою стратегію «Один пояс – один шлях», став уникати зусиль по стримуванню загрози третьої світової війни. В той же час Китай розпочав нерівноправну економічну політику щодо держав ЄС, запровадивши державні субсидії для власних виробників і, в той же час, збільшивши податкове та регуляторне навантаження на європейські компанії, які інвестують у КНР. На думку експертів EIU, якщо зазначені проблеми і така економічна політика не буде врегульована Китаєм, то ЄС буде розглядати питання введення санкцій проти КНР. Ними можуть стати обмеження та заборона інвестицій, імпорту певного переліку товарів, форми співпраці європейських та китайських компаній, швидкий доступ до фінансового ринку ЄС. Така ситуація призведе до великих проблем для бізнесу Китаю, але в той же час, призведе до погіршення ситуації на європейських підприємствах, що працюють в КНР. Якщо відносини між ЄС та Китаєм будуть ускладнюватися, то Європейський Союз може стикнутися з дефіцитом сировини, наприклад рідкісноземельних металів. Всі ці фактори складають картину початку торгівельної війни з Китаєм, в ході якої потрясіння виникнуть на усіх глобальних ринках, а шкода буде нанесена економікам усіх країн, інтегрованих до світового ринку.

Виходячи з усього цього можна прийти до низки висновків:

1. ризики, викликані війною РФ проти України, сприяють дестабілізації глобальних ринків, викликають напруження політичної, без пекової та соціальної ситуації в світі, загрожують викликати рецесію в економіках багатьох держав, особливо в нестійких і мало розвинутих – в першу чергу через дефіцит продовольства і енергетичних ресурсів;
2. Окупація Росією з загрозою анексії південно-східних регіонів України загрожує дестабілізації глобального ринку продовольства, перетворює продовольство на зброю, яку використовує РФ в своїх геополітичних інтересах, що недопустимо в сучасному світі;
3. велика небезпека для глобальної економіки і глобальної безпеки є у створенні РФ ризиків на ринках продовольства і енергоресурсів;
4. збільшення цін на енергоресурси, сировину та продовольство, викликане впровадженням економічних санкцій проти РФ несе ризик виникнення незадоволення населення в країнах ЄС, що може призвести до тиску на уряди та політичної нестабільності в європейських державах. Звідси виникає ризик зміни політики ЄС щодо впливу на РФ та послаблення допомоги Україні, а також консолідації у боротьбі з агресором.

2.2. Діагностика та оцінка стану глобальних ринків на прикладі ринку нафти, газу, продовольства та міжнародних перевезень

Російська агресія та викликані нею численні санкції США та ЄС призвели до структурних змін на глобальних ринках. Це, в свою чергу, вплинуло на фінансові ринки та об'єми інвестицій. Найбільших змін зазнав ринок нафтопродуктів.

Стан глобального ринку нафтопродуктів в умовах війни РФ проти України.

По-перше, слід сказати, що будь-які зміни та коливання на ринку призводять до дестабілізації цін, а також створюють непередбачувані втрати та вигоди.

За даними експертів IHS Markit [37], російська нафтогазова сировина багато років мала глобальні обсяги на ринку енергоресурсів Європи. Запровадження санкцій ЄС проти нафтогазового сектору РФ призвело до повномасштабної переорієнтації як попиту, так і пропозиції на цьому ринку. І експерти вважають, що в даному регіоні така ситуація є ключовим глобальним невійськовим наслідком війни РФ проти України. Цей перерозподіл обсягів постачання викликав інтерес до Азійсько-Тихоокеанського регіону на чолі з Китаєм. Зростання цін на фоні війни є безумовним фактором, який призведе до зменшення попиту, а значить і економічної активності на традиційних ринках. А натомість, конкуруючі країни, які мають великі експортні можливості щодо нафтогазової сировини, збільшать виробництво та експорт внутрішнього продукту, оскільки ЄС буде змінювати постачальників нафти і газу у своєму енергетичному балансі. Насамперед, мова йде про Саудівську Аравію та Іран. Для збалансування світових ринків і задоволення потреб світової економіки відмова від російських вуглеводнів потребує додаткових обсягів видобутку нафти у розмірі 760 мільйонів барелей на рік. Таких вільних обсягів у США немає. Тому Президент Джо Байден у липні здійснив офіційний візит до СА, результатом якого була домовленість з саудитами про збільшення обсягів видобутку на 3 мільйони барелей на добу. Саудівська Аравія буквально на другий день після візиту американського лідера підвищила видобуток на півтора мільйона барелей, а до 2027 року буде видобувати 13 мільйонів щоденно. ОПЕК також зняла заборону на підвищення видобутку нафти. Це теж є фактор компенсації втрати російських обсягів нафти Європою. Проблему дефіциту нафти на світових ринках, викликаних санкціями проти

РФ, міг блискавично вирішити ІРАН, який має великі обсяги енергопалива. Але ця країна порушує домовленості з США щодо програми ядерної безпеки та активно співпрацює з РФ, тому її нафта заблокована.

Ще один наслідок війни пов'язаний з тим, що в найближчий час нетто-експортери енергоносіїв виграють від зростання цін. Головними країнами-бенефіціарами, у яких чистий експорт нафти зросте до понад 50% ВВП, за припущення, що в середньому ціна на нафту Brent становитиме 106 доларів США/барель у 2022 році, включають Анголу (з 35% до 55%), Ірак (з 35% до 60%) і Кувейт (від 50% до 85%) [37]. І навпаки, підвищення цін на нафту і газ вплинуть на витратну частину економік країн нетто-імпортерів енергоносіїв. Така ситуація може сприяти соціально-політичній нестабільності і, навіть, призвести до зміни політичних режимів, а цей процес вже відбувається на теренах Південної Азії (Шрі-Ланка).

Головний меседж ринку вуглеводнів на фоні війни РФ в Україні звучить так: держави, які видобувають нафту і газ, а також шукають та розвивають ці поклади, - отримають виграш і нові можливості на глобальних ринках.

Суттєве зростання цін на енергетичну сировину та реструктуризація попиту створять нові можливості для країн-видобувачів тільки за умов доступності ресурсів, рентабельності самого видобутку, стабільності фінансових інвестицій, підтримки держави та достатньо розвинутої інфраструктури. Між тим особливо привабливими для інвесторів стануть незавершені газові проекти з доступом до існуючої інфраструктури. Це відкриє нові можливості для постачальників, зокрема, з Африки та Східного Середземномор'я. У певних ситуаціях це підштовхне деякі країни до запровадження ліцензованого видобутку вуглеводнів та формування нових енергетичних стратегій. В нових умовах перерозподілу глобального ринку нафтогазу інтерес інвесторів буде зосереджений саме на тих державах, які створять гідне середовище для освоєння, видобутку та продажу енергетичних сировинних ресурсів. В цьому сенсі, IHS Markit класифікує країни-

реципієнти інвестицій у видобуток вуглеводнів (ВВ) за 5 групами [37], а саме:

1. Країни-видобувачі з диверсифікованою ресурсною базою (Бразилія, Канада, Мексика, Норвегія, США та Сполучене Королівство) – цим гравцям паливного ринку доведеться збалансувати пріоритети, зокрема питання енергетичної безпеки, що має вплинути на сам процес видобування вуглеводнів з метою стабільності для досягнення довгострокових цілей.
2. Чисті імпортери (Китай, Єгипет, Індія та Туніс) – вони збережуть стратегії підтримки галузі та збільшення видобутку нафти та газу.
3. Країни, що освоюють видобуток вуглеводнів / Країни на початковому етапі видобутку (Кіпр, Марокко, Мозамбік і Намібія) – вони не ще не збудували експортну інфраструктуру, але мають гарні шанси прискорити процес інтегрування у світовий ринок енергоносіїв.
4. Нафтозалежні економіки, у більшості випадків нинішні чи колишні великі країни-видобувачі нафти (Алжир, Ангола, Ірак, Нігерія та Оман) – вони отримають нерозмірно більші можливості для продажу своїх залишків нафти за вищими цінами, при цьому використавши існуючу інфраструктуру та створивши диверсифікацію інвестицій.
5. Багаті нафтові держави (Катар, Саудівська Аравія та ОАЕ), ймовірно, будуть розширювати існуючі стратегії та нарощувати видобуток вуглеводнів, намагаючись отримати максимальний фінансовий зиск від ситуації, в якій опинився глобальний ринок із-за війни в Україні та в очікуванні майбутнього глобального енергетичного переходу.

Країни будуть будувати власні стратегії та підходи для збереження чи завоювання своїх унікальних позицій на нафтогазовому глобальному ринку. Ці стратегії будуть залежати від таких факторів:

1. Геополітичний ризик, пов'язаний з географічною близькістю до кордонів РФ.
2. Зростання реального ВВП на душу населення, що безпосередньо впливає на стан та обсяги виробництва та експорту вуглеводнів із-за можливого зростання цін на товари широкого вжитку та продовольство, погіршуючи споживчі настрої.
3. Бюджетний баланс і трансфертний ризик, які впливають на внутрішню економіку, при тому що санкції додають новий вимір щодо контролю за рухом капіталу та валютного контролю.
4. Нестабільність політики деяких урядів, які змінюють параметри енергетичної безпеки, при цьому посилюючи тиск на громадське суспільство, що викликає інфляційну турбулентність.
5. Експортний ризик, враховуючи останні та майбутні зміни в міжнародній політиці щодо експорту вуглеводнів та експортній інфраструктурі.

Війна РФ в Україні вже має негативні наслідки для здійснення енергетичного переходу. Це відбувається, насамперед в ЄС, де нові загрози з боку Росії (і не тільки на ринку вуглеводнів) спричинили практично відкат від концепції тотального використання альтернативних джерел та викликали необхідність додаткових обсягів викопного палива, причому в самі найкоротші терміни. Наприклад, реновація вугільних тепло станцій в Німеччині та відмова від звертання потужностей атомної енергетики. Слід говорити й про те, що країни ЄС мають намір збільшити інвестиції в так звану регазифікацію, в першу чергу за рахунок збільшення частки електроенергії та використанню скрапленого газу, біометану. Прогнозується розвиток виробництва відновлюваного водню, а також розвиток таких альтернативних джерел енергетики як сонячні та вітрові електростанції. Крім цього, є ознаки того, що певні країни починають відстоювати актуальність суттєвого розвитку ядерної енергетики. В короткостроковій перспективі підвищення цін на вуглеводні, яке призводить до намагання скоротити їх

споживання, буде стримувати попит на нафту і газ. А от в довгостроковій перспективі це стримає зусилля світу щодо переходу на альтернативні джерела енергії та відходу від викопної вуглеводної сировини.

Стан глобального ринку продовольства в умовах війни РФ проти України

Глобальний продовольчий ринок ще до широкомасштабного вторгнення РФ в Україну знаходився в стані стресу, але з початком війни ця криза суттєво погіршилася. Така ситуація поставила під загрозу продовольчу безпеку населення країну різних частинах планети. Рашисти знищують українські поля обстрілами ракет та, навіть, спеціальними підпалюючими ми снарядами, перешкоджають польовим та посівним роботам, грабують та знищують сільськогосподарську техніку і запаси врожаю, знищують елеватори та зерносховища, блокують українські порти. Це призвело до підвищення цін на продукти харчування, продовольчу сировину, добрива на внутрішньому на світовому ринках. Тож світові запаси продовольства знаходяться під загрозою знищення, і головна причина цього - агресія Росії в Україні.

За останні 10 років Україна невпинно нарощувала власний аграрний експорт. В 2021 році був встановлений черговий рекорд у грошовому обчисленні в 27,7 млрд дол.. Майже 91 % у товарній структурі українського експорту займають зернові, олійні культури, залишки переробної промисловості, олії та жири, м'ясо і субпродукти.

Географія продажів на світовий продовольчий ринок з України практично повністю зосереджується на азійському регіоні (близько 50 %), країнах Західної та Східної Європи (30 %), країнах Африки (13 %) та на теренах СНД (5 %). Найбільші споживачі українського продовольства - це Китай, Індія, Нідерланди, Єгипет, Туреччина, Іспанія, Польща, Німеччина, Індонезія, Італія.

Таким чином, Україна не лише забезпечує потреби внутрішнього продовольчого ринку, а й має статус одного з ключових постачальників продовольства на світовий ринок. Саме тому Україна мала дуже гарні перспективи сільськогосподарського експорту на 2022 рік, які були знищені РФ військовим вторгненням. Війна викликала небачену досі загрозу дефіциту продовольства в середині країни та на глобальному ринку, і навіть голоду в низці країн Африки та Азії.

Усвідомлюючи загрозу, уряд України заборонив на період воєнного стану продаж за кордон живої худоби, м'яса і субпродуктів з великої рогатої худоби, жита, гречки, проса, цукру, солі. Одночасно урядом запроваджено ліцензування експорту пшениці, кукурудзи, м'яса птиці, яєць, соняшникової олії. Наступним кроком в умовах воєнного стану стала тимчасова заборона продажу з України азотних, фосфорних і калійних мінеральних добрив. Оскільки Україна не в змозі провести повну посівну компанію із-за окупації РФ частини своєї території, то наявною є загроза втрати великої частини майбутнього врожаю. Кліматичні умови різних аграрних поясів не дозволяють вирощувати на не окупованих територіях частину традиційних сільськогосподарських культур – цибулі, огірків, помідорів, солодкого перцю, баклажанів, гречки, соняшника, ріпака, великої групи плодово-ягідних культур. Війна призвела до зміни стратегії продовольчої безпеки України: першочергове забезпечення продовольством направлене на потреби населення країни. Уряд наполягає на тому, що запасів продовольства для населення вистачить на два роки.

Головний чинник, який вплинув на можливості експорту із України пов'язаний зі знищенням сталої логістики поставок. Росія блокувала усі морські порти України, що призвело до неможливості вивезення зерна в країни-споживачі. Перевозки морем, за оцінками, забезпечували приблизно 2/3 вітчизняного аграрного експорту. А саме зернові позиції продовольчої безпеки є найголовнішим продуктом на світовому ринку. Україна у 2019-2021 роках регулярно експортувала понад 50 млн т зернових культур, в тому

числі 50,8 млн т за підсумками 2021 року. Практично весь цей обсяг транспортується морем. Знищення росією морських шляхів призвело до руйнації продовольчого забезпечення країн Азії та Африки, де обсяги поставок зерна з України займають превалюючу частку в закупівлях (Китай, Єгипет, Індонезія, Туніс, Лівія, Туреччина, Пакистан та інші).

Війна, яку віроломно та агресивно розпочала РФ на території України, критично вплинула на функціонування глобального та регіональних продовольчих систем. Це призвело до таких негативних наслідків:

1. знищення побудованих ланцюгів постачання продукції сільського господарства та харчів, а також діяльності в сфері переробки харчових продуктів та створення доданої вартості в АПК, пов'язаної із виробництвом, переробленням, розподілом, споживанням й утилізацією харчових продуктів;
2. зрив посівної кампанії, що несе загрозу утворенню запасів для посівної 2023/24 років, особливо зважаючи на високі світові ціни на нафтогазовому ринку і, відповідно, ринку міндобрив[38]. Активні бойові дії ворог веде в тих областях, де вирощують більшу частину збіжжя — Харківській, Одеській, Херсонській, Миколаївській, Запорізькій. Сукупно це значно вплине на обсяги майбутнього експорту хліба, викликане зменшенням врожаю зернових;
3. ускладнений експорт української продукції на зовнішні ринки через блокування портів України з боку РФ негативно вплине насамперед на країни, які залежать від імпорту харчової продукції.

Наслідки призведуть до серйозних загроз стабільності світового продовольчого ринку та знищення глобальної продовольчої безпеки:

1. посиляться тенденція подальшого підвищення світових цін на продовольство (згідно з прогнозом ФАО від 11.03.2022, через війну в Україні світові ціни на продукти харчування та корми можуть зрости на 20%) [39];

2. виникне загроза глобальної неконтрольованої інфляції, якою передусім буде вражено країни з малорозвиненою нестабільною економікою на Близькому Сході та у Північній Африці[40].

Індекс цін на продовольство ФАО у лютому 2022 р. вже сягнув історичного максимуму - 140,7 п., що на 5,3 п. вище, ніж його значення у січні 2022 р., і на 24,1 п. вище, ніж рівень лютого 2021 р.. Індекс цін на зернові в лютому 2022 р. порівняно із січнем 2022 р. зріс на 4,2 п., зокрема на пшеницю – на 2,1 п., кукурудзу – на 5,1 п. [39]. Слід сказати, що саме пшениця та кукурудза є головними культурами споживання у світі (30% в раціоні населення більшості країн).

Війна РФ призвела до того, що Міністерство сільського господарства США (USDA) у 2022 р. погіршило прогноз експорту кукурудзи з України у 2021/2022 маркетинговому році, який очікується на рівні 27,5 млн тон (згідно з прогнозом станом на лютий 2022 р. експорт передбачався на рівні 33,5 млн тон), пшениці – до 20 млн тон (замість 24 млн тон). Прогноз загального світового експорту пшениці у 2021/2022 МР погіршено до 203,1 млн тон (замість 206,7 млн тон) [38].

Навесні 2022 р. Організація Об'єднаних Націй опублікувала екстрений заклик на підтримку України [41], в якому констатується, що стрімке руйнування цілісної продовольчої системи в Україні призведе до багатократного збільшення кількості незабезпечених продовольством домогосподарств, оскільки фермерські сім'ї та дрібні сільгоспвиробники залишають окуповані російським агресором території.

Генеральний директор ФАО Цюй Дун'юй попередив про загрози наслідки війни для продовольчої безпеки в світі, особливо для тих країн, які тією чи іншою мірою залежать від постачань зерна з України.

Тому для мінімізації проявів глобальної продовольчої кризи міжнародному співтовариству необхідно посилити тиск на РФ, щоб якнайшвидше припинити війну в Україні та звільнити її території від агресора. Треба негайно сприяти захисту аграріїв та сільськогосподарської

інфраструктури України, а також захистити і підтримати виробництво сільськогосподарської продукції в Україні в умовах воєнного стану. Україні, в свою чергу, потрібно активізувати співпрацю з міжнародними й міжурядовими організаціями, зокрема ФАО, щодо захисту продовольчої безпеки та вирішення проблем з експортом зерна і продовольства умовах блокування логістичних шляхів.

Такі дії мають сприяти продовольчій безпеці як в самій Україні, так і на глобальному світовому ринку продовольства.

2.3 Трансформація ринків: нові схеми та міжнародні домовленості, що докорінно змінять глобальні торгівельні відносини

З початком пандемії коронавірусу у 2020р. глобальні світові ринки опинилися перед проблемою розриву сталих ланцюжків постачання. Глобалізація показала свою вразливість перед загрозами планетарного масштабу. Величезне число постачальників, а іноді й можна сказати, що надмірне, які були розташовані по різних країнам, а інколи й континентам, що викликало зупинки постачання продукції на ті території, де були запроваджені суттєві обмеження. Виробники понесли великі втрати, пов'язані з логістичними проблемами. Тобто транснаціональні компанії не змогли вирішити завдання окремих регіонів з доставкою та відправкою вантажів. Сам COVID-19 не став джерелом незрозумілих проблем для світового ринку, він продемонстрував вже існуючі: надвисока спеціалізація та розміщення промислових потужностей на територіях країн з низьким рівнем оплати праці з метою зменшення собівартості привело великі корпорації до залежності від подій, що відбуваються на територіях таких країн та регіонів. А це, в свою чергу, потягнуло зростання цін на товари, продукцію переробки, сировину та, власне, послуги, у тому числі й

логістичні. Це запустило інфляційний маховик і стало однією з причин виникнення енергетичної кризи.

Втім, ситуація не була проаналізована світовими експертами та попередження епідемії світовий ринок не почув, а тим більш світові економіки, які в останні роки зловживали практикою малих торговельних війн та введенням протекціоністських обмежень. Цей інструментарій активно використовували країни на всіх континентах впродовж 2020-21р.р.. Яскравим прикладом такої практики може слугувати ситуація на ринку сталі. Зупинення виробництв з-за локдаунів та кволе відновлення після їх послаблення сприяло зростанню цін на сталь у ЄС на початку 2021р.. Але головною базовою причиною для підвищення цін стали виключно торговельні обмеження (мита та квоти), які не дозволили європейським виробникам наростити обсяги постачання продукції в ЄС для ліквідації виниклого дефіциту. Тому й ціни поповзли вгору. Цікаво, що не зважаючи на складну ситуацію і цінову кон'юнктуру торговельні війни продовжувалися безперервно.

У грудні 2021 року на Dubai Steel and Raw Materials Hybrid Conference, організованій MMSteel Club, обговорювалися проблеми ринків сировини: феросплавів, залізної руди та брухту чорних металів. Темою однієї з доповідей було обговорення обмеження на експорт брухту та важливість брухту у світовій торгівлі та сталевій індустрії як стратегічної сировини для декарбонізації. Інакше кажучи, торговельні битви розпочалися вже й за таку сировину, як брухт чорних металів (Рис. 2.0).

Рис. 2.0 - динаміка цін на брухт чорних металів, Туреччина.

Джерело: наведено в [42].

Втім, ціни на сировину підвищувалися разом зі зростанням вартості продукції. А це було наслідком введення протекціоністських механізмів та розширення торгівельних бар'єрів. Що до сталі, то ціни на продукцію чорної металургії становляться предметом регіональних інтересів, вони вже дуже сильно відрізняються в залежності від регіону локального ринку. Тому ми стаємо свідками не тимчасових явищ, а початку регіоналізації ринків у світовій торгівлі.

З початком вторгнення РФ в Україну перед світовими ринками стали нові виклики. Головна проблема полягає в тому, що торгівельні війни не припинилися, а логістичні зв'язки піддалися руйнації вже через війну в Україні. Російська агресія вже призвела до загрози голоду у світі та сприяла дефіциту продовольства. Але не тільки. Сировинні ринки також постраждали. Наприклад, Європа втратила 70% постачання слябів та 50% постачання чавуну. А енергетична криза вже тягне в ЄС соціально-політичні

наслідки. Запровадження санкцій, які необхідні для перемоги України над російським агресором, сприяло розподілу глобальної економіки на локальні ринки як сировини, так і готової продукції. Наприклад, зараз дуже чітко видно різницю в ціні нафти на тих ринках, де є російські вуглеводні, і де їх немає. Фактично світовий ринок торгівлі перетворюється на купу регіональних, де окремі країни вибудовують логістичні ланцюжки та ціноутворення між собою. Логістичні потоки сировини та готової продукції змінюються, ставки фрахту та вартість перевезень зростають разом із цінами на паливо у всьому світі. Цікаво, що вперше за всю історію глобалізації спостерігається процес локалізації валютних ринків та поділ платіжних систем, що пов'язано з намаганням світу приборкати агресію РФ. Та ж в свою чергу намагається зруйнувати і світовий ринок валютних розрахунків, втягуючи до цього процесу центробанки деяких країн [42].

Війна РФ в Україні призвела до таких негативних результатів:

1. підвищення цін на сировинні ресурси;
2. руйнація сталої логістики та зростання цін на перевезення;
3. значне зростання в інвестиційних вливаннях в транспортно-логістичну інфраструктуру;
4. скорочення виробничих потужностей у всіх галузях;
5. поява дефіциту товарів на регіональних ринках;
6. загроза неконтрольованої інфляції.

До процесів, які руйнівним чином впливають на світові ринки можна віднести і практику з заборони чи обмеження експорту. Європейський Союз, у минулому великий експортер металобрухту та чорних металів, посилює та обмежує експорт протягом останніх 6 місяців. Те саме, але в ще більшому масштабі, відбувається на інших світових ринках – країни просто дбають про свої економіки та інтереси. Обмежують експорт зерна, рису, кукурудзи, добрив (Росія, Індія тощо). «Коли ящик Пандори відчиняється, його неможливо закрити. Якщо почалися обмеження експорту (постійні чи

тимчасові), всі країни по черзі робитимуть це, що негативно вплине і на ціни, і на ринки», - говорить в дослідженні «Economy during the war» [43].

Таким чином, зміни на глобальному світовому ринку, спричинені війною РФ проти України, виглядають так:

1. масова практика запровадження торговельних ембарго, обмеження вивозу з локальних ринків сировини та продукції, що призводить до зростання світових цін на товари і ресурси;
2. торговельні війни, які спричиняють дефіцит товарів та сировини;
3. санкції, які впливають на усю систему міжнародної торгівлі;
4. квотування чи заборона експорту товарів і сировинних ресурсів, що веде до руйнування логістики торговельних відносин та збільшує світові ціни, а також до регіоналізації ринків.

Тож, 24 лютого 2022 року – це не просто початок широкомасштабного вторгнення РФ в Україну. Для усього людства це великі зміни в системі економічних відносин, які будувались десятиріччями в глобалізованому світі, а також початок європейського цивілізаційного зламу.

Висновки до розділу 2

Світ, який десятиріччями будував глобальну економіку, створював глобальні ринки, запроваджував уніфікацію правил торгівлі (COT), почав змінювати свої риси. Епідемія корона вірусу та війна, яку розпочала РФ в Україні дали старт новим стратегіям в міжнародним відносинам і, насамперед, економічним. Потужність набирає вектор на розвиток внутрішнього споживання та задоволення внутрішніх інвестиційних проектів, пов'язаних з інфраструктурою та логістикою. Країни починають зосереджувати зусилля на підтримку внутрішнього виробника та розвиток

регіональних економік. Зростання світової економіки сповільнилось, а війна принесла несподівані ризики та проблеми. Захист внутрішніх локальних ринків стає новим трендом і, схоже, надовго.

Численні експерти стверджували, що процеси глобалізації досягли того рівня, коли траєкторія розвитку повинна повернути у зворотному напрямку. І цей процес розгортається набагато швидшими темпами, ніж глобалізаційний рух. Війна ж сприяє не просто підвищенню темпів регіоналізації, а навіть руйнації сталих стратегій і процесів на глобальних ринках. Це потребує серйозних зусиль країн-партнерів для збереження і розвитку прогресивних стратегій і досягнень у міжнародній економічній співпраці та створення нових механізмів взаємодій регіональних ринків, що знаходяться в центрі обіжного потоку. Україна має врахувати нові тренди та розробити стратегії співпраці на світовому та регіональних ринках, які треба впроваджувати після перемоги над агресором для відбудови потужної економіки з рисами інтелектуального технологічного сучасного регіонального ринку, не зосередженого виключно на сировинних ресурсах, а зосередженого на продуктах з наукоємною доданою вартістю. В той же час, маючи великі поклади викопних сировинних ресурсів, в тому числі й енергетичної групи, Україна має створити збалансоване економічне середовище і використовувати багатства усіх родовищ для створення потужної економіки.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ НОВИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

3.1 Оцінка наслідків трансформації міжнародних ринків на тлі війни в Україні

Світова економіка з початком війни РФ проти України перейшла від фази відновлення після епідемії корона вірусу до різкого сповільнення в умовах потрясінь та невизначеності, спричиненої агресією росії. Руйнування логістичних ланцюжків та впровадження санкційних обмежень проти РФ призвело до дисбалансу попиту й пропозиції, що зумовило великі проблеми на світових товарних ринках, прискорення інфляційних процесів та зростанню цін.

В короткостроковій перспективі виробникам належить пройти кілька важливих трансформацій, що можуть викликати певні ризики, що передусім призведуть до складнощів з дорученням до фінансових джерел. Мова про структурні зміни в умовах переходу до домінування регіональних ринків, поступове згортання стимулів у вигляді дешевого бюджетного фінансування, звертання соціальних програм підтримки населення і його частини в якості трудової сили, погіршення ситуації на фінансових ринках через підвищення відсоткових ставок, ускладнення доступу позичальників до кредитних ресурсів, різке здорожчання енергоресурсів, яке вплине на весь спектр споживчих цін.

Слід сказати, що нова економічна реальність пов'язана і з поширенням в світі епідемій небезпечних хвороб, які несуть ризик перерости в пандемії, як це сталося з COVID-19. Попри те, що уряди багатьох країн намагаються (і будуть це продовжувати) уникати локдаунів, сфера торгівлі та послуг буде

страждати від обмежень та втрачати ресурси для розвитку. Це сталося, наприклад, з туристичною галуззю, яка постраждала в період нокдаунів 2020-21 років і потягла за собою в занепад багато як суміжних, так і несподівано віддалених промислових галузей, таких як корабельне будівництво. До речі, саме туристична галузь першою продемонструвала структурне переформатування з глобального ринку на регіональні, сконцентрувавши увагу на продуктах локального значення. Втім, проблеми, пов'язані з пандемією не йдуть ні в яке порівняння своїми масштабами з наслідками війни РФ проти України.

Переформатування ринку міжнародних перевезень призвело до низки логістичних складнощів, пов'язаних з нестабільністю постачання, а у випадку з Україною – неможливістю виконати зобов'язання по контрактам. Підвищення цін на паливо та його дефіцит на головних транспортних коридорах призвело до стрімкого зростання біржових цін, а також цін на внутрішніх ринках. Країни знаходяться у пошуку більш безпечних торгових шляхів, що призводить до подорожчання транспортної складової. Поки всі ринки очікують на нормалізацію і закінчення війни, світовий ринок вирішує проблему з пошуком нових обсягів енергоносіїв, які мають замінити російські вуглеводні. В липні 2022 року країни-члени ОПЕК прийняли рішення збільшити видобуток нафти і газу, щоб уникнути рецесії економік розвинутих держав. США прийняли рішення про часткове постачання на світовий ринок палива своїх нафтових резервів, Саудівська Аравія теж погодилася на третину збільшити видобуток нафти. Тобто головні гравці на світовому ринку енергоносіїв переформатовують системи видобутку і постачання, щоб уникнути тиску ціни енергоносіїв на світову економіку і замінити РФ на цьому глобальному ринку.

Центробанки теж змінюють свою політику, щоб стримати інфляційний тиск. Насамперед це стосується запровадження більш жорсткої грошово-кредитної політики. Такі кроки погіршують ринкові умови для бізнесу та ускладнюють реалізацію довгострокових проектів, а короткострокові

посилюють свої ризики. Низка країн, як і США, підвищують свої облікові ставки, що веде до подорожчання грошової маси.

Економіка КНР вже демонструє від'ємні показники -0,4% щомісячно, починаючи з травня 2022р.. І хоча це пов'язано більше з позицією китайського уряду щодо політики нульового COVID, проте санкційні обмеження все ж таки торкнулися цієї країни, а постійне втручання державного сектору в приватний бізнес теж не призводить до позитивних змін. Треба сказати, що Китай є одним із найбільших торговельних партнерів України. Але позиція керівництва КНР по відношенню до війни в Україні, пов'язана з демонстрацією дружніх стосунків Ден Сяо Піна з очільником РФ та його підтримка стратегії росії по відношенню до України, вже створили велику загрозу для стабільності існування азійського ринку.

Варто зазначити думку експертів, що країни з ринковою економікою, що формується, які зорієнтовані на сировинні товари та енергоресурси, отримують потенціал збільшення експортних та податкових надходжень з огляду на цінову кон'юнктуру сировинних ринків. Тобто для України кон'юнктура сировинного ринку може стати сприятливішою [28].

Ризик розширення театру воєнних дій на всю Україну, чи навіть, країни східного поясу ЄС здатні на певний час зруйнувати весь ринок Європи, знищивши торгові шляхи, що надають судноплавство та комерційна авіація. А перехід економіки ЄС на воєнні рейки взагалі змінить структуру глобальної економіки та призведе до регіоналізації та локалізації усієї міжнародної економіки.

В підсумку слід зазначити, що всі вищезазначені зміни та проблеми фокусуються саме на Україні, яка стала буквально епіцентром геополітичних та гео економічних потрясінь. Згідно з аналітичними даними Нацбанку, які опубліковані ним в липневому звіті, у 2022 році основним чинником збереження стійкості української економіки залишиться попит на зерно, електроенергію та зовнішні запозичення. Головне завдання на 2022 рік – вистояти у війні з РФ.

3.2 Напрями адаптації української економіки до умов нового геополітичного розподілу ринків світу

Світовий ринок зазнав кардинальних змін з початком війни в Україні і запровадженням санкцій проти РФ. Найбільший удар був нанесений по міжнародній торгівлі енергоносіями. Заборони на закупівлю російської нафти та газу спричинили різке зростання цін на світових ринках палива, які стрибнули угору на 120-140 відсотків. Зруйнована логістика поставок вуглеводнів змусила європейські країни шукати нові шляхи постачання та нових постачальників. Транспортні та логістичні витрати зросли кратно. Це призвело до загрози рецесії в багатьох країнах ЄС та спричинило напруження в соціальній сфері. В цій площині Україна мала б зайняти ключову позицію з огляду на масштаби власних покладів вуглеводнів. Вважати так є серйозні підстави, які базуються на дослідженнях українських вчених.

На початку 90-х років минулого сторіччя група українських науковців і фахівців нафтогазової галузі починає роботу над дослідженням ресурсної бази, яка стала спадщиною України після розвалу Радянського Союзу. І зразу ж стикається з проблемою відсутності релевантних даних щодо обсягів видобутку та виробництва, з одного боку, і споживання енергоресурсів – з іншого. Тоді виникає ідея створити автоматизовану систему обліку балансу енергоресурсів в рамках країни з запровадженням єдиного транзитного рахунку, який би відображав весь рух сировини в грошовому обчисленні.

Ідея була настільки вдалою та математично вивіреною, що у 1995-му році на світовому економічному форумі в Лондоні вона була детально презентована керівником групи розробників Анатолієм Любаревичем. Урядова делегація на чолі з тодішнім Прем'єр-міністром України Євгеном Марчуком, у яку увійшли розробники, була запрошена на конференцію з питань енергетичної безпеки, що проходила в рамках форуму в Інституті Адама Сміта. Доклад, в якому Анатолій Любаревич представив механізм

транзитного рахунку на базі єдиного енергетичного балансу викликав справжнє потрясіння в колах учасників заходу, йому аплодували стоячи. Більш того, через два роки, у 1998 році Британія ввела систему транзитного рахунку у свій енергетичний пул NETA. Це дозволило збалансувати економіку Британії. Тобто наших розробників можна вважати батьками системи енергетичного балансу Великобританії.

А що ж Україна? У 1997-98-му роках група вчених приступає до практичного експерименту [44]. Фахівці виїхали до Запорізької області і розпочали роботу з аналізу споживання та нарахувань за газ. Цей експеримент був зручним саме на Запоріжжі, бо тут конструктивно газові мережі були замкнені в кордонах адміністративної одиниці, тобто не було «витоку» з області. Це був чистий експеримент. Лічильники точно фіксували, який об'єм газу зайшов по трубопроводу в область за означений контрольний період спостереження, а грошова маса фіксувалась через паралельний банківський транзитний рахунок. Результат був шокуючим. Різниця між фактичними обсягами спожитого газу і нарахованими грошима склала 1250%, тобто у 12,5 разів було завищено нарахування за газ, який зайшов в область. Результати експерименту були надані в НАНУ та направлені в КМУ. Важливо й те, що Запорізька область є потужним промисловим регіоном. В сегменті споживання частка населення складала всього 12%. Решта, 88% йшла на потреби промисловості. За розрахунками дослідників, якщо б весь промисловий комплекс Запоріжжя гіпотетично не сплатив ні копійчини за спожитий газ, то населення все рівно покрило б весь його обсяг своїми платіжками (Рис.3.1)

Оскільки результат дослідження був вражаючим, у 1999 році наукова група продовжує цей експеримент у Луганській області. (Постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 1999 року №-1536) Запроваджується моніторинг по двом напрямкам – об'єми фінансових ресурсів, сплачених за спожитий газ і паралельно – об'єм фактично спожитого газу. Результати приголомшливі. За контрольний період обсяги спожитого газу в

перерахуванні на гроші становили 82 мільйони гривень. А обсяги грошової маси, нарахованої споживачам у рахунках склали 620 мільйонів гривень. Майже у 8 разів вище [45].

Стає зрозуміло, що така ж сама ситуація відбувається на теренах усієї країни. І не тільки з газом. Те ж саме стосується й усіх енергоресурсів та сировини в надрах. Держава не має свого енергобалансу. Просто кажучи, ніхто не знає, скільки чого видобувається, постачається та споживається. Кому і куди йдуть переплачені кошти. Але те, що страждає економіка, яка стрімко втрачає конкурентоспроможність, доводити було не треба. Україна вбивала свій промисловий потенціал і перетворювалася в сировинну державу без чітких, зрозумілих «правил гри» та з великими обсягами міжнародних боргових зобов'язань.

Рис. 3.1 - Результати експерименту моніторингу споживання та нарахування газу у Запорізькій, Луганській області та Красноярському краї РФ.

Джерело: Інститут кібернетики ім. Глушкова, апробація ЄДСМ [46].

Країні терміново був потрібен баланс з прозорим моніторингом усієї ресурсної бази. Робоча група вчених Інституту кібернетики, Інституту академіка Патона та інших починає розробку механізму Єдиної Державної Системи Моніторингу (ЄДСМ). Він був створений і в 2006 році отримав статус проекту Закону про ЄДСМ, де виписано весь алгоритм запровадження системи і контролю виконання. А далі починається багаторічна епопея з намаганням запровадити ЄДСМ в Україні.

Закон про ЄДСМ передбачає запровадження балансової науково-виробничої моделі, яка використовує первинну об'єктивну і достовірну інформацію про всі етапи функціонування сировинного ринку: від видобутку та транспортування до споживання певного ресурсу (газу, електроенергії, води, тощо). Система побудована на безперервному потоці інформації про грошові та фізичні обсяги руху ресурсів. Робота цієї універсальної системи відбувається на сучасній АСУ. Система не втручається в господарську діяльність підприємств. Вона через електронні баланси за допомогою стратегічного прогнозування створює умови ринкового механізму, за допомогою якого через стислий термін часу можна суттєво зменшити енергоємність в собівартості товарів і послуг. (Рис 3.2).

Рис. 3.2. Приклад роботи ЄДСМ для розрахунків за ЖКП.

Джерело: Інститут кібернетики ім. Глушкова, апробація ЄДСМ [46].

Історія спілкування науковців та фахівців з чиновниками та урядовцями – це окремий український епос. Вчені намагалися довести необхідність негайного запровадження ЄДСМ в державі не роками - десятиріччями. Йдуть конференції, симпозіуми, презентації, зустрічі з керівниками областей та профільних міністерств, народними депутатами. Але Україна – це не Британія. Вітчизняні бюрократи чи то не розуміють проблему, чи навпаки – розуміють прекрасно. А саме тому усіяло забалакують тему.

Академік Патон особисто писав звернення до Верховної Ради з аргументацією необхідності запровадження ЄДСМ. Президія Академії наук разом з вченими - представниками провідних наукових інститутів країни, спільно з РНБО, Інститутом стратегічних досліджень, Кабінетом міністрів

України подавали двічі резолюцію до Верховної Ради України з вимогою прийняти Закон про ЄДСМ і почати запровадження цього механізму.

В Пояснювальній записці до проекту Закону про ЄДСМ, підкреслюється, що головним комітетом щодо розгляду зазначеного законопроекту визначено Комітет з питань енергетики та житлово-комунальних послуг, голова Герус А.М. На жаль на офіційному сайті ВРУ відсутні експертні висновки вищезазначеного Комітету та експертно-юридичного управління ВРУ. Водночас у шести комітетах ВРУ законопроект був розглянутий. В той же час профільний проігнорував цей документ. Недоотримання бюджетом коштів за рахунок незбалансованого ринку енергоносіїв є загрозою національній безпеці, а розрахунки, проведені групою розробників ЄДСМ потребують їх негайного вивчення.

Слід зазначити, що створення системи моніторингу енергоресурсів було покладено на Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження. Але ця структура не виконала своє зобов'язання. Фактично ця організація займається збором довідок від галузевих підприємств та організацій, а також органів виконавчої влади, в яких ті вказують обсяги споживання та видобутку. Де і як беруть ці дані – не зрозуміло. Методології контролю таких даних агентство не має. А тому неможливо визначити реальний стан справ в галузі, у тому числі й вирахувати вартість енергоносіїв.

У квітні 2005 року відбувається велика нарада за участю радника президента України Володимира Горбуліна, групи народних депутатів, розробників ЄДСМ під головуванням заступника Державного Секретаря України Б.В. Соболева. Питання одне – впровадження ЄДСМ. Рішення – підтримати. Вже в грудні того ж року виходить Указ Президента України Віктора Ющенка про утворення національного агентства з питань забезпечення ефективності використання енергоресурсів, в завдання якого входить створення ЄДСМ – це виписано окремим другим пунктом. Ну от,

власне і все. Агентство було створено, а систему моніторингу знову «засунули» під сукно.

Тільки в 2012-му році Закон про ЄДСМ був прийнятий в першому читанні і зареєстрований на друге читання. Тобто до його офіційного запровадження лишався один крок. І раптом в порушення усього регламенту Верховної Ради, Закон знімають з розгляду у другому читанні. Насправді це не просто порушення. Україну було знову відкинуто у сіру зону безладу і корупції в енергетичній галузі. Прошло майже десять років. А всі уряди, включно з так званими реформаторами і євро інтеграторами обходять систему моніторингу далекими околицями. Чого так бояться противники ЄДСМ, що рівнозначно - газове лобі?

Відповідь однозначна: бояться втратити надприбутки. Звісно ж, корупційні. І ситуація з кожним роком тільки погіршується. В 2013 році на арені політичного ток-шоу «Свобода слова» Савіка Шустера Арсеній Яценюк, перебуваючи тоді в опозиції до влади, заявив: «За останні три роки завдяки оборудкам в нафтогазовій сфері з України вивели в офшори два з половиною державних бюджети України». [47]. Два з половиною бюджети, сотні мільярдів гривень, а на сьогодні – більше трильйона гривень. За ці гроші купувались будь-які політичні та економічні рішення. Саме тому Україна з потужним промисловим сектором і доволі гарними перспективами початку 90-х років перетворилася на біднішу країну Європи зі слабкою нестійкою економікою. Але з великим прошарком багатії бюрократії та когортою мільярдерів-олігархів. Себто українська економіка прийняла форму політичного олігархату. Для цієї штучно вибудованої системи управління та перерозподілу національних багатств було і є вкрай небезпечно впровадження єдиної системи моніторингу усіх ресурсів. ЄДСМ знищить корупційні надприбутки та зробить економіку прозорою. Тому і спротив. Як і на чому крадуть?

Якщо проаналізувати Бюджет України за три десятиріччя, то можна побачити як змінювалися обсяги споживання газу, які декларувала держава.

В середині 90-х Україна контракувала 121 млрд кубів газу. До 2000-го обсяги знизилися до 81 мільярда кубів. При цьому профільні міністерства надавали цифри споживання населенням на рівні 37-40 мільярдів кубометрів. Цікаво, що наприкінці 90-х почалася масова газифікація побутового сектору при погіршенні демографічної ситуації – скороченні кількості населення на 20% і знищення промислових потужностей в ході так званої приватизації. Такі великі обсяги споживання пояснюються відсутністю приладів обліку у той час, навіть в промисловому секторі, не кажучи про побутову сферу. Тобто, гроші крали на обсягах, домальовуючи статистику споживання.

В нульових роках промисловість, а потім і домогосподарства почали оснащувати лічильниками. Домальовувати обсяги стало важче. Тому ми бачимо, як споживання газу в країні нібито стрімко впало. У 2004-му до 62 мільярдів кубів, 2014 – 42, 6 млрд м³, 2021 р. – 26,788 млрд м³. Зменшення обсягів споживання майже на 100 мільярдів кубометрів за 25 років важко пояснити енергозбереженням чи тотальним знищенням виробництва. Встановлені лічильники показали прикру статистику – нормативи споживання були завищені мінімум в 5 разів! Тому газові ділки почали працювати більш винахідливо.

По-перше, почалась маніпуляція з тарифами. Для початку їх засекретили. Довідатися з чого складається ціна за отриманий товар разом з послугою доставки було неможливо. Цю інформацію віднесено було у розряд комерційної таємниці. Тому постачальники могли закласти в тариф будь-які витрати і забаганки.

По-друге, найбільші постачальники тепла, споживаючи газ, виставляють рахунки в гігакалоріях, перерахованих на квадратні метри опалювальної площі. Облік спожитого газу при цьому теж велика комерційна таємниця.

По-третє. Калорійність газу. Це велике питання і проблема для споживачів. Неодноразово було засвідчено, що газ розбавляють інертними

газами та повітрям, тому вода закипає не через три хвилини, а через 10-ть. Лічильник крутиться, а обсяги накручуються.

Четверте. З'явилися пілетні котельні, які зовсім не використовують природний газ, але інтегровані в систему тепlopостачання. Схема проста. Газові котельні ставлять на мінімальний режим, чи відключають зовсім. Натомість теплоносії підігріває пілетна приватна котельня. Споживачу виставляється рахунок від газових тепломереж, а отримані надприбутки діляться між ділками.

П'яте і саме резонансне на цей час. Постачальники запровадили абонентну плату. Як формується ціна на цю послугу і що до неї закладено – це теж річ незрозуміла. Наприклад, одна з регіональних газопостачальних компаній в червні 2022р. замовила собі 150 кг колумбійської кави зі смаком груші та шоколаду – такі умови нею виставлено на тендер. Чи мають такі екзотичні витрати входити в тариф для споживача – питання риторичне [48].

Тобто домальовувати зі стелі обсяги споживання стало складно, тому газові ділки вдалися до маніпуляцій зі складовими і структурою тарифу. Натомість споживач не має прозорої інформації, не може впливати на кадрову, тарифну політику та контролювати якість товару та послуг. І тільки впровадження ЄДСМ може змінити цю практику зловживань.

Видобуток. В газовій сфері – це «копі царя Соломона». Україна має величезні поклади природного газу. Ще за радянських часів НАН України склала карту геологічної розвідки вітчизняних надр. Українські надра наповнені газом майже по всій території країни. На Прикарпатті є місцевості, де земля просто палає від виходу газу на поверхню. У Приазов'ї так звані «газові поля», які теж насичені природним газом. Наприкінці 90-х років розробники ЄДСМ співпрацювали з канадською газовою компанією Condor Petroleum, досліджуючи в тому числі за допомогою космічної розвідки поклади газу у шельфі Азовського моря. За даними науковців об'єми цих родовищ співставні з родовищами Кувейту. Ці поклади потребують

технології горизонтального буріння, що на той час для України було недоступно.

За офіційними прогнозами Україна мала збільшити видобуток власного газу до 45 мільярдів кубів до 2030 р. [49; 50]. Але розробники ЄДСМ впевнені, що ми вже видобуваємо близько 50-ти млрд. куб.

Робоча група, яка працювала над створенням ЄДСМ вивчила дані НАНУ і спів ставила з об'ємами видобутку, які публікувала щорічно офіційна статистика. Якщо наприкінці 80-х - початку 90-х років Україна показувала фактичні обсяги видобутку у 70 мільярдів кубометрів (а за неофіційними даними понад 80 млрд м³), то вчені задалися питанням: як можуть так швидко виснажитись родовища? У пошуках відповіді фахівці побували на всіх родовищах – діючих і перспективних, зазначених на картах НАНУ. Що побачили? Там де знаходяться 12 наповнених свердловин, офіційно працюють 3. Дев'ять свердловин качають газ по «темним» схемам. І така ситуація була майже на всіх газових родовищах. Впродовж останніх 20-ти років газові свердловини віддавались у приватну власність за тіньовими схемами. Що кому належить, які обсяги прокачуються і хто кінцевий отримувач українського газу – цієї інформації ви не знайдете ніде. За заявами урядовців цифри власного видобутку, які вони наводять, коливаються від 16 до 21 млрд м³. Навіть в цьому питанні немає єдиної бюрократичної думки. І пов'язано це з питанням професійності очільників нафтогазової галузі України.

На червневій конференції з енергетичної безпеки Президент Туреччини Реджеп Таїп Ердоган на питання, чи великі поклади в Чорному морі, про які заявляє Туреччина, відповів: «У Чорному морі газу достатньо, щоб на протязі 45-ти років забезпечувати газом увесь світ!» І ці родовища знаходяться в глибинному шельфі всього чорноморського басейну, але дві третини його – саме в шельфі України. Острів Зміїний – це не просто військовий об'єкт, це вихід на газові родовища. Тому за нього точаться битви не перший рік (Румунія ще 2009-го року пред'являла права на о. Зміїний). Слід згадати, що

у перший день анексії Криму в 2014-му Росія в першу чергу захопила український «Чорноморнафтогаз», її керівника допитували три доби з метою отримання даних геологічної розвідки чорноморського шельфу. Зауважимо, що чорноморські родовища Україна почала розробляти незадовго до вторгнення РФ. І наша георозвідка підтверджує заяву Ердогана. За твердженнями фахівців групи розробників ЄДСМ Україна має найбільші в Європі поклади природного газу, а їх запасів достатньо для забезпечення і внутрішніх потреб, і потреб Європейських країн.

Собівартість і ціна власного газу. Справа з встановленням дійсної економічно обґрунтованої ціни на український газ є закритою темою. 20 вересня 2021 року сталася цікава подія. Раптово разом із трьома незалежними членами Наглядової ради НАК «Нафтогаз України» звільнилися і два члени правління Нафтогазу – Ватерлендер та ван Дріл. Причому зі скандалом. Зокрема, Ватерлендер перед звільненням зазначив, що його не влаштовує теперішня ситуація у Нафтогазі, й він «не хоче бути частиною нелегальної гри». Чиновник також заявив, що собівартість газу українського виробництва становить близько 1 грн. за кубометр (біля 35 доларів за тисячу кубів), хоча Нафтогаз продає його домогосподарствам та підприємствам теплокомуненерго значно дорожче. [51]. Нафтогаз, звісно, ці цифри почав спростовувати і переконувати, що країна ось-ось побачить це в актуальній звітності компанії, а саме після завершення 1-го кварталу 2022 року. [52]. Але все, що Нафтогаз може намалювати в звітності до реальної ситуації має мало відношення. Фахівці групи розробників ЄДСМ стверджують, що вартість видобутку українського газу дійсно знаходиться в межах 1000 грн. за тисячу кубометрів. І Ватерлендер не погрішив своєю заявою.

То чому український споживач сплачує за український ресурс європейську біржову ціну? Найвищу ціну, бо європейські країни мають довгострокові контракти, за якими більша частина газу, який вони споживають, купується по цінам в рази нижчим за біржові. Роттердам+ з'явився завдяки домовленостям українських олігархів, які отримали і

продовжують отримувати шалений зиск від такого «ціноутворення», вбиваючи економіку власної держави. Ну уявіть собі: наприклад ваш дід вибив колодязь з водою і залишив вам цю гарну спадщину, ви користуєтесь ним, п'єте з нього воду, а одного дня до вас приходить якийсь ділок з платіжкою, де вказано, що відтепер ви повинні сплачувати за цю воду в місцеву контору за ціною роттердамського водоканалу. Ви питаєте – що за ціна? А вам кажуть, мовляв, тут все прораховано: і ціна на воду в Роттердамі, і транспортування цієї води до вас в хату, і витрати на договори, і навіть лічильники (яких у вас нема). Себто, це суто кримінальна схема. І її автори повинні відповідати за це перед законом.

Слід констатувати, що держава, яка має величезні поклади природного газу, створила умови, за якими жодна економіка будь-якої країни розвиватися не може.

Тобто, в Україні спостерігається повний дисбаланс щодо обсягів видобутку, ціни на природній ресурс (газ, електроенергію, воду і та ін.), інформаційних потоків. За таких умов ринок енергоресурсів працювати не може. Це імітація, за лаштунками якої створюються великі кримінальні капітали. А інструмент створення цих капіталів – це газотранспортна система України.

Газотранспортна система України має три точки входу на кордоні з Росією у Харківській області. Лічильники газу встановлені. Але тільки з російської сторони. З української - приборів обліку немає по цей день. Російські газові компанії підписують документи – акти прийому та передачі газу з європейськими компаніями на Закарпатті. Тобто баланс прокачки російського газу по території України розірваний. Його не має. Як і зведеного балансу по газу всередині країни.

Нафтогаз і урядовці профільних міністерств виступають з заявами про імпортування газу з Європи по реверсній схемі прокачки. Але реверс технічно і технологічно неможливий: це ріка, яка тече в одному напрямку. Компресори на гілці ГТС (компресорні станції, встановлені через певну

відстань для підтримання тиску в трубі) працюють в одному напрямку, як насос: підняли газ зі свердловини, дали тиск і він пішов в одному напрямку. Ніхто не побудував для реверсу окрему трубу за 30-ть років. Тому реверс – це виключно схема.

Про реверс в Україні заговорили вперше в 2014 році. З заявами про імпорт газу за реверсом виступив тодішній Прем'єр-міністр Арсеній Яценюк, який, до речі, через два роки завершив свою урядову каденцію долларовим мільярдером [53]. Взагалі «нововведення» А. Яценюка свідчать про запровадження корупційних схем у газовій сфері. Зайнявши посаду прем'єр-міністра, одним з перших кроків Яценюк робить в бік запровадження газових «ініціатив». Він наполягає, що ціна газу з податками (це 2014 рік) сягає 7188 гривень як мінімум і пропонує сплачувати споживачам за газ по ціні 3600 грн., а решту віддавати державним коштом Нафтогазу. В той же час він запроваджує систему субсидування населення. Частина вартості газу, закладена у субсидію також сплачується з держбюджету Нафтогазу. При тому ціну, яку зазначив А. Яценюк, він взяв з Європейських товарних бірж, тобто схема Роттердам+ почала своє існування при підтримці Арсенія Петровича. Другий цікавий момент. У лютому 2015 року А. Яценюк заявляє: «Ми довели, що здатні позбутися російської газової залежності» [49], заявивши, що 2013 року Україна купувала в Росії 95% газу, а в 2014-му 67% газу придбала в Європейському Союзі і лише 33% - в Росії. Але яким чином Україна могла купувати величезні об'єми газу у Європі за технологічної відсутності реверсу? То як неможливе стало можливим?

В Полтавській області є завод з очищення видобутого з великих родовищ газу (це технологічна вимога). Цей очищений український газ якимось чином за документами стає словацьким. А «словацький» - тобто треба включати гіпотетичне транспортне плече. Таким чином український газ з українських родовищ стає «словацьким», «угорським», навіть «польським». І це українське газове лобі називає реверсом. Завдяки цим схемам країна втрачає мільярди доларів щорічно.

Слід сказати і про те, що Україна має унікальні газові сховища, найбільші у Європі. Це природні підземні сховища, оснащені технічно і технологічно. Тобто колишні виснажені свердловини, куди закачується з ГТС газ. Саме український газ. Не російський. І обсяги закачування – це теж велике питання без відповіді. Принаймні, точної.

Ринок енергоресурсів не може існувати без створення технічної інфраструктури – інформаційних систем, систем комерційного обліку, телекомунікаційної системи. Для усунення дисбалансу енергетичних, фінансових та інформаційних потоків потрібен перехід на ЄДСМ - єдину державну систему моніторингу. Ця система включає багато аспектів вирішення проблем енергоефективності та енергозбереження. Зокрема, розробку та запровадження комплексу уніфікованих організаційних, технічних, комунікаційних, інформаційних, програмних засобів і методів формування усіх видів енергетичних балансів. Це державний інструмент стратегічного планування та прогнозування економічних процесів в країні.

ЄДСМ працює таким чином, що система відсікає усі маніпулятивні схеми, якими десятиріччями зловживає енергетична корупційна мафія і, в тому числі, з російського боку. Систему не можна змінити маніпулятивно, в неї не можна втрутитися.

Розробники ЄДСМ стверджують, якщо запустити систему в декількох областях одночасно, то на протязі трьох місяців ми побачимо, скільки фактично видобувається газу та інших ресурсів, скільки споживається і скільки залишається (Рис..3.3).

Найшвидше впровадження **Єдиної державної системи моніторингу** виробництва, постачання, транспортування, споживання та оплати за паливно-енергетичні ресурси і житлово-комунальні послуги (**ЄДСМ**), яка забезпечить:

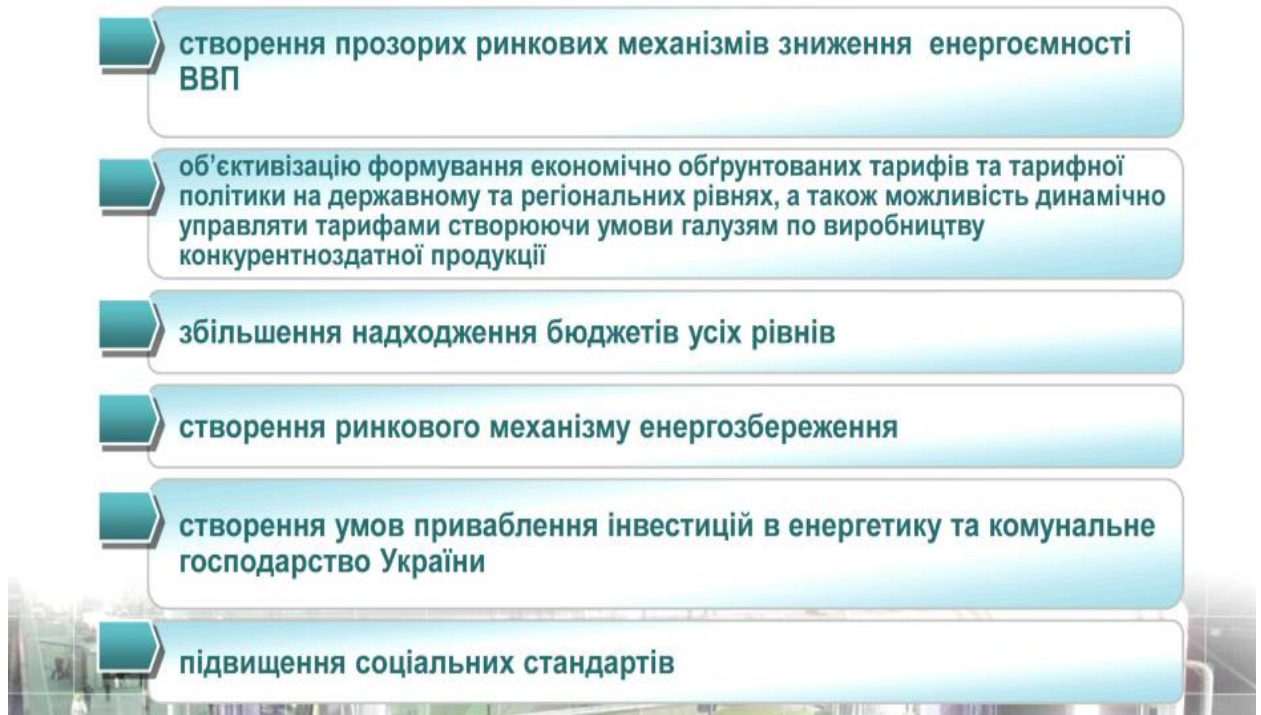

Рис. 3.3 - Результати впровадження ЄДСМ.

Джерело: Інститут кібернетики ім. Глушкова, апробація ЄДСМ [46].

Слід визнати, що усі тонкощі і фахові знання в сфері енергетичної галузі далекі від розуміння багатьох високопосадовців, приймаючих рішення. Тому газове лобі роками пропихує ті рішення і схеми, які йому потрібні. Науковці пройти крізь цю корупційну завісу не можуть. І тут потрібно втручання міжнародних партнерів, не заангажованих ні Газпромом, ні Нафтогазом, ні породженими цими структурами газовими мільярдерами. В країні, де немає зведеного ресурсного балансу, де немає чіткого і підтвердженого механізму моніторингу споживання і видобування усіх ресурсів, в тому числі енергетичних, - завжди буде колосальна корупція, бідність пересічних мас і головне – слабка нерозвинута економіка.

Відбудову країни треба починати з наведення порядку в сфері використання та видобутку усіх ресурсів. Україна має великі сировинні поклади, яких вистачить на її відбудову. Але якщо ділки будуть, як це є

зараз, завищувати її собівартість та маніпулювати ціноутворенням, то країна приречена на економічну депресію. І ніякого ривка чи економічного дива не станеться. Не може яйце коштувати в 10-ть разів дорожче за курку. Не можна виготовити конкурентоспроможний товар з доданою вартістю, коли сировина, у тому числі і енергоресурси, має завищені ціни, причому у кілька разів.

Зрозуміло, що відбудова країни потребує великих витрат, а наповнення Державного бюджету буде грати вирішальну роль в цьому процесі. Концепція «7 кроків на шляху до Європейського Союзу», затверджена Урядом України передбачає боротьбу з відмиванням коштів та олігархією. А одним з ключових механізмів для досягнення цієї мети і є саме ЄДСМ.

Розробники системи гарантують зростання ВВП на 3-5 відсотків через три місяці після старту запровадження Закону про ЄДСМ, через рік – на 20-25% [54]. І це не фантастика. Більш того, реалізація положень законопроекту щодо впровадження ЄДСМ не потребує фінансування з державного бюджету (Рис. 3.4).

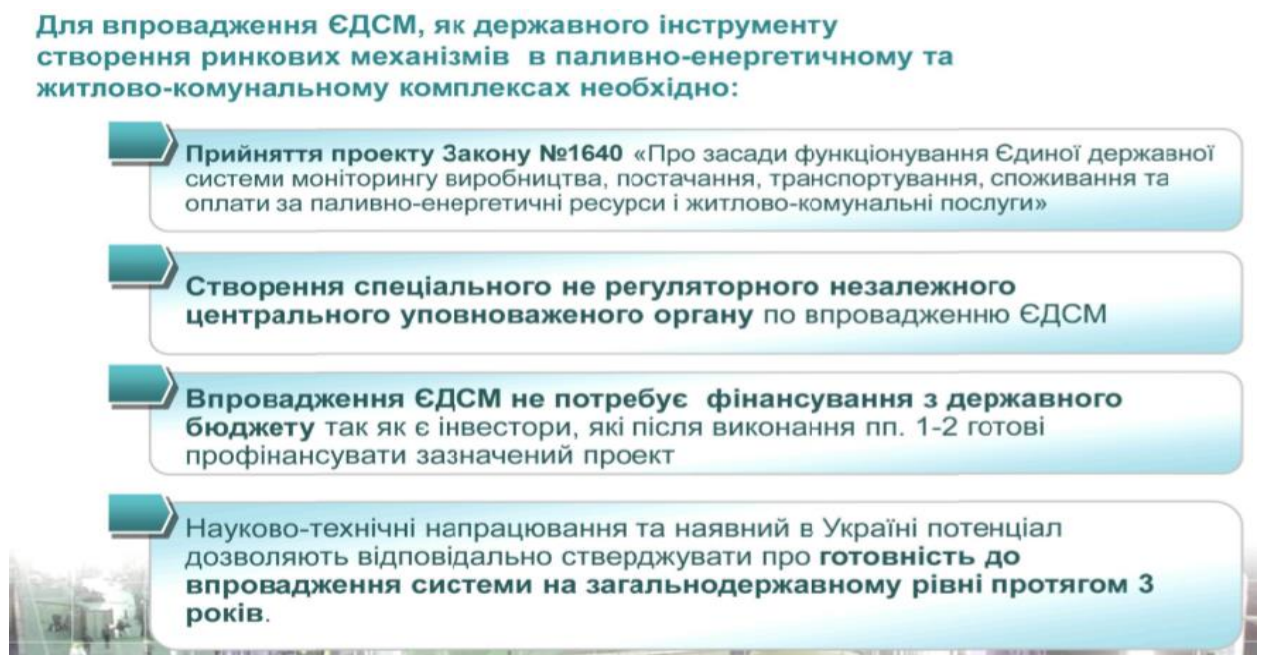

Рис. 3.4 - Що потрібно для впровадження ЄДСМ.

Джерело: Інститут кібернетики ім. Глушкова, апробація ЄДСМ [46].

ЄДСМ - це інноваційно-інвестиційний проект, який не потребує видатків держбюджету та гарантій уряду. Закон про ЄДСМ повністю відповідає пріоритетним напрямам економічних реформ в рамках угоди про асоціацію між ЄС та Україною. Потрібна лише політична воля для ухвалення Закону, який тричі пройшов перше читання в Верховній Раді. Якщо Британія змогла реалізувати цю систему, то й Україна повинна це зробити.

3.3 Перспективи підвищення конкурентоспроможності української економіки на нових глобальних ринках

Економіка України зруйнована внаслідок вторгнення РФ та воєнних дій на території країни. В короткостроковій перспективі головне завдання, яке буде стояти перед державою – це відновлення України, яке потребуватиме надвеликих ресурсів. За попередньою оцінкою фізичних пошкоджень (за виключенням збитків в економіці), оприлюдненою Світовим банком [55], станом на початок квітня 2022 року війна призвела до фізичних пошкоджень будівель та інфраструктури на суму щонайменше 59,2 мільярдів доларів США. І це руйнування тільки за один місяць агресії РФ. Світовий банк вже в травні зафіксував руйнування в 23 з 25 областей країни, переважно на Півночі і Сході України, але нищівні ракетні удари тривають майже по всіх регіонах (Рис. 3.5).

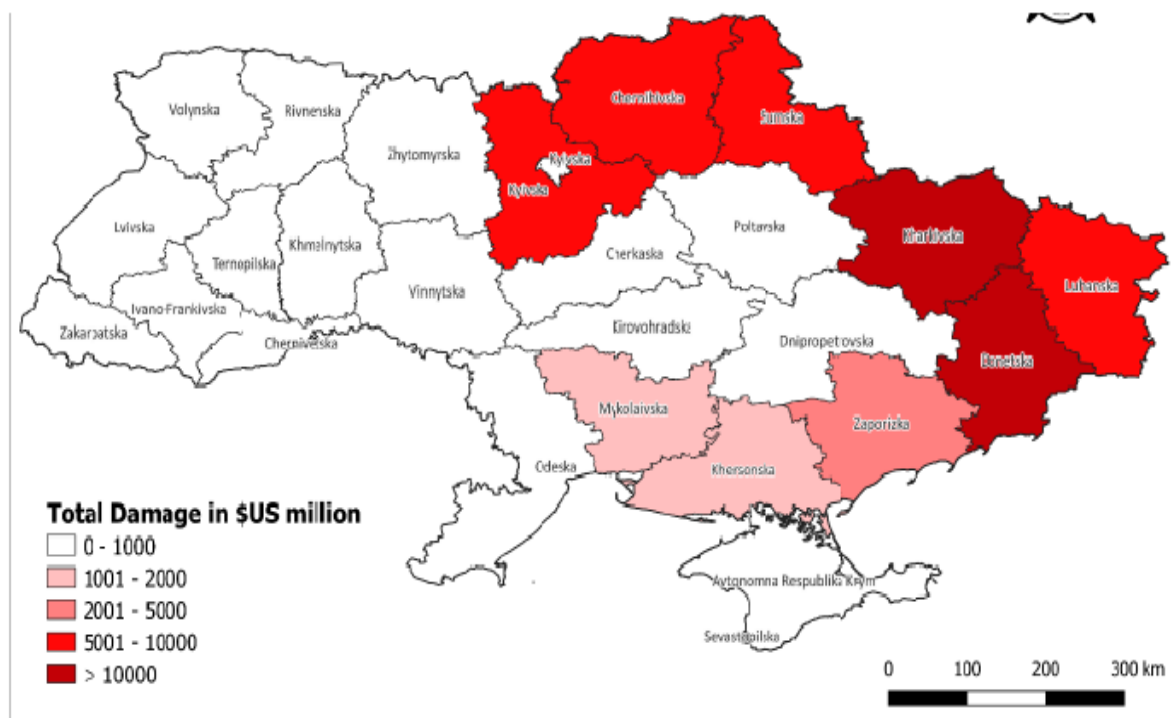

Рис. 3.5 - Области с наибольшей разрушенной инфраструктурой.

Джерело: Світовий Банк/GFDRR (2022) [55].

Зафіксовано руйнацію і пошкодження всіх типів будівель, включаючи приватні будинки і багатоквартирні будинки, навчальні заклади, заклади охорони здоров'я, адміністративні, промислові, а також будівлі культурного значення (театри, музеї тощо). Зруйнована дорожня інфраструктура (дороги, мости, переходи, вокзали і станції, залізниця, порти, знищені майже усі аеропорти та ін.) Найбільших пошкоджень завдано Харківській і Донецькій областям (42% від загальних пошкоджень) (Рис. 3.5).

Велику небезпеку для стабільності економіки викликають руйнування інфраструктури в галузі енергетики. Пошкоджені газові мережі, трубопроводи газо- водо- і теплопостачання, леп, тепло і електростанції. На квітень місяць збитки 28 мільярдів доларів США. Окупація українських АЕС – Чорнобильської та Запорізької, - становить загрозу ядерної безпеки для усієї Європи.

Київська школа економіки (KSE) оцінює пошкодження, заподіяні промисловим підприємствам внаслідок війни, приблизно в 78,7 мільярда доларів США, а пошкодження завдані комерційним, культурним, релігійним і адміністративним будівлям - приблизно в 18,0 мільярд доларів США. Незважаючи на відсутність комплексної оцінки пошкоджень внаслідок конфлікту комунальним мережам і мережам водопостачання та каналізації, а також телекомунікаційній і цифровій інфраструктурі, попередні оцінки показують, що вони обчислюються сотнями мільйонів доларів США [55].

Тож у короткостроковій перспективі для України мова може йти лише про відновлення зруйнованої інфраструктури, а для забезпечення сталої енергетичної безпеки треба направити зусилля на відбудову об'єктів генерації. Відновлення сонячних та вітроелектростанцій на півдні та сході потрібно, щоб знизити залежність економіки від вугілля та вуглеводнів. Підтримка ЄС торгівлі електроенергією з ENTSO-E буде стимулювати відновлення енергетичної сфери, а гроші, отримані від продажу електроенергії країнам Європейського Союзу підтримають структурні проекти України. Експорт електроенергії та інтеграція українських електромереж в європейську енергосистему дозволить Україні включитися в глобальний енергоринок ЄС і зайняти там достойну частку.

Навіть в умовах війни Україна продовжує нарощувати видобування газу. Створення власних запасів природного газу для потреб внутрішнього ринку та проходження опалювальних сезонів – це головне завдання нафтогазового сектору. В цьому сенсі вкрай необхідно запровадження державної Системи моніторингу Енергоресурсів, яка б сприяла врегулюванню попиту та споживання і окреслила обсяги викопного палива для продажу на Європейський ринок. Це питання і європейської енергетичної безпеки.

Вартість закупівлі газу залежить не тільки від ринкових цін на газ і потенційних угод, а в значній мірі від здатності української держави

подолати шалену корупцію в цій сфері. При умові ліквідації всіх схем та обладок, які впродовж 30-ти років існували і нафтогазовій галузі, Україна здатна знизити собівартість внутрішнього валового продукту мінімум втричі, а також стати провідним гравцем на ринку газу Європейського Союзу.

В середньостроковій перспективі у процесі відбудови та становлення економіки Україні потрібно буде здійснити перехід до наукоємної цифрової енергетики, щоб забезпечити модернізацію галузі і диверсифікувати джерела енергії. Виконання цих завдань буде потребувати значних інвестицій, в тому числі і з приватного сектору. Новітні технології та ресурси, в тому числі і людські, держава не зможе забезпечити в повному обсязі, тому Україні буде потрібна співпраця з міжнародними фінансовими ринками, а також з міжнародним приватним капіталом. Тому необхідно в короткі строки створити комплексні плани та стратегії модернізації, а в певному сенсі – побудови, - нової енергетичної галузі України, яка б зберегла кращі ресурси з існуючих та не зруйнованих агресором і спромоглася перейти на новий рівень надсучасних наукоємних енергетичних систем.

Після закінчення війни і перемоги України над агресором стартує етап відновлення, у ході якого будуть скасовуватися заходи воєнного стану. Натомість будуть запроваджені стратегії відновлення, які повинні вирішити такі питання:

1. приборкання інфляції та встановлення макрофінансової стабільності;
2. створення умов для розвитку приватного бізнесу: запровадження певних стимулів і преференцій як то доступ до кредитування за низькими ставками;
3. запровадження фідуціарних процесів в моніторингу та управлінні значними обсягами ресурсів, в тому числі і фінансових, для їх прозорого і оптимального використання і досягнення найкращих результатів;

4. відбудова критичної інфраструктури та планування ремонту, відновлення і відбудови фізичної інфраструктури. Цим роботам буде передувати ліквідація воєнних наслідків, тобто розмінування, реновація земель з метою усунення хімічної небезпеки, рекультивація зелених насаджень, створення цифрових реєстрів для визначення ступеню ушкодження та реновації територій.

Всі ці завдання необхідно виконати для побудови конкурентоспроможної економіки, яка б мала стійкість та макрофінансову стабільність. Велику увагу уряд має приділити питанням фіскальної та монетарної, митної політики, що має суттєве значення для стабільності валютного ринку, а також розумного розподілу витрат на відбудову. Україні вкрай потрібно створити гармонійну податкову систему, яка б, з одного боку, спонукала бізнес працювати прозоро, а населення не приховувати податки, з іншого - забезпечувала усі соціальні видатки на належному цивілізованому рівні. Відновлення платоспроможності усіх суб'єктів економічної діяльності – це одне з першочергових завдань уряду і частина концепції побудови ефективної економічної моделі.

В ході відбудови Україна нарешті отримає шанс позбутися спадщини Радянського Союзу у всіх галузях та сенсах і створити сучасну, високопродуктивну, соціально-відповідальну державу з інноваційними економічними інститутами. Це стане платформою для динамічної економіки, яка зможе гармонійно інтегруватися в сучасний світовий ринок. Такі інституційні реформації потребують стійкого прагнення України стати членом Європейського Союзу, що передбачає виконання детального плану щодо усіх вимог членства. А без цього ефективна інтеграція в глобальний світовий ринок неможлива.

Щоб вийти з концепції аграрної держави, Україні потрібно відновити довоєнну програму реформ та усучаснити її елементи з урахуванням нових можливостей і нових загроз. Головною її складовою має бути сучасна гнучка та ефективна нормативно-правова база, завдання якої полягає в забезпеченні

конкурентоспроможного продукту, який зміг би зайняти достойне місце на глобальному ринку. Потрібно створювати стимули для будівництва нових високотехнологічних компаній, здатних продукувати високу додану вартість. Завершення судової реформи також є тим нагальним фактором, який впливає на вільний ринок та захист інтересів інвестора. Економічне відродження України без судової реформи неможливе.

Аграрний сектор України навіть в умовах війни залишається інструментом присутності на світовому ринку продовольства і, не зважаючи на катастрофічне положення з транспортуванням і логістикою, продовжує приносити валюту державі. Курс на підтримку сільськогосподарської галузі і в короткостроковій, і в середньостроковій перспективі залишиться одним з головних напрямків економічної стратегії України. Цей сектор вимагає продуманих важелів фінансової підтримки, включно з гарантуванням кредитних траншів, державними лізинговими програмами на оснащення аграріїв сільськогосподарською технікою, яка була знищена чи вкрадена агресором, запровадження програм підтримки дрібного та сімейного фермерства.

Для завоювання стійких позицій на світових ринках в умовах трансформації глобальних ринків на фоні війни РФ, Україні вкрай потрібно знизити енергоємність економіки. Собівартість українського продукту ще до війни була значно завищена завдяки відсутності прозорості політики в енергетичній сфері. Тому вітчизняна продукція була неконкурентоспроможною на світових ринках. Тут можна навести показовий приклад з соняшниковою олією. Влітку 2021 року українська фасована олія продавалася в роздрібній торгівлі країн ЄС за ціною 0,8-1 євро за літр. У той же час в Україні реалізація бутильованої олії на полках магазинів йшла за ціною 2-2,5 євро/л (в перерахунку з гривні). Тобто виробник соняшникової олії, поставляючи продукцію на світовий ринок компенсував свої втрати за рахунок українського покупця. Така ситуація призвела до тотального імпорту харчових продуктів і знищенню власного переробника. Тому першочергове

завдання для держави в післявоєнний період – створення умов для виробництва конкурентоспроможного внутрішнього продукту, запровадження системи Державного Моніторингу Енергоресурсів і збалансування усієї економіки України. Це комплексне завдання, яке повинно бути виконане в короткі строки, тоді країна отримає швидкі позитивні макроекономічні результати.

Висновки до розділу 3

Унікальна ситуація, в якій опинилася українська економіка завдяки розв'язаній РФ війні проти України, має кілька позитивних факторів. Незважаючи на знищення третини інфраструктури (промислової, житлової, соціальної, культурної, сільськогосподарської, транспортної, логістичної), країна має можливість позбавитися радянської спадщини та застарілих виробничих потужностей, сконцентрувавши увагу на залучення сучасних технологій, новітніх ідей та розробок в усі галузі економіки.

Україна має шанс вибудувати дійсно демократичний державний апарат, який би ефективно слугував суспільству, здійснити судову реформу, житлово-комунальну, правову, земельну, медичну і взагалі весь пакет реформ, який належить застосувати для входження в Союз Європейських держав.

Україна має зробити стрімкі і важливі кроки в подоланні тотальної корупції, яку довгий час підтримувала РФ в нашій державі та побудувати прозорі і ефективні механізми у відносинах бізнесу з державою і держави з суспільством. Україна отримала шанс об'єднати усю країну і нівелювати усі гострі питання, що завжди розколювали її на частини, завдяки у тому числі і політичним спекуляціям, що підігрівала РФ.

Тільки за таких умов Україна отримає можливість побудувати збалансовану зростаючу економіку, здатну запропонувати якісні унікальні продукти та сировину на нових пост воєнних глобальних ринках.

ВИСНОВКИ

Трансформація глобальних ринків відбувається з початку 2000-х років і процеси, які відбуваються в її ході, завжди мали джерела виникнення нових теорій та ідей. Але з 24 лютого 2024р. до усіх факторів, що впливають на зміни в глобальному світі приєднався чинник війни РФ проти України. Ця подія потужною воронкою підхопила усіх гравців на міжнародній торговій арені і не залишила осторонь жодну країну. Наслідки цієї агресії мають концептуальний характер, що вплине на усю архітектуру глобальної економіки.

По-перше, вже чітко викреслюються тренди регіоналізації торговельних взаємовідносин у глобальному світі. На Європейському континенті поступово викреслюється модель Союзу регіонів, що впливає на загальні інтеграційні процеси і спонукає країни ЄС стати автономними суб'єктами на глобальному ринку. Ці тенденції досить наглядно продемонструвала газова криза на тлі війни в Україні, коли єдність ЄС була порушена позицією низки держав, що не спроміглися підтримати загальне рішення ЄС в цьому питанні. Така ж ситуація склалася і по відношенню розрахунків за газ і нафту з РФ серед країн Європейського Союзу, чії центробанки прийняли умови агресора з розрахунків в рублях.

Є побоювання, що така позиція окремих країн, не здатних прийти до загального рішення, може призвести до деструкції політичного середовища ЄС та розсипатися на дрібні та слабкі утворення. Себто, це і є стратегічною метою РФ по відношенню до Європи. Однак працюючі інструменти європейського ринку дозволяють синтезувати регіональні інтереси країн та їхніх локальних ринків з інтересами усієї спільноти Європейського Союзу. Ця стратегія базується на використанні регіонального потенціалу кожної країни, який здатен інтегруватися в глобальний ринок та збільшити конкурентні переваги регіонів. Таким чином економічне зростання окремої

країни, яка є членом глобального світового ринку, не можливе без ефективного розвитку регіональних ринків, на яких присутні потужні інтеграційні процеси. Це дає більшу гнучкість та стійкість перед загрозами світового порядку, такими, що викликала війна РФ в Україні.

Слід підкреслити, що в ході трансформації глобальних ринків, в якій змінюються гравці, будується нова логістика, перетерпають зміни загороджувальні бар'єри, фінансові важелі та запроваджуються санкції, з'являються нові підходи до регіонального розвитку. Тобто, сама по собі інтеграція не усуває диспропорції між слаборозвинутими та розвинутими країнами, але сприяє ефективній перебудові локальних економік.

Слід погодитися з думкою О. Лютак, що майбутнє світу визначатимуть не сучасні глобалізаційні тенденції, а саме регіоналізм, який приведе до того, що весь світ буде поділений на кілька потужних регіональних утворень [56]. практика доводить, що чим більше країни мають схожих рис, тим успішні умови для інтеграції. Саме такі умови створює Україна для вступу в ЄС і інтеграції в європейський ринок. А війна РФ, розв'язана на її території, тільки поглиблює та прискорює ці прагнення.

Безумовно, агресія РФ проти України та фактично розв'язаний геноцид української нації становлять загрозу для самого існування держави. Втім, забезпечення перемоги України стало викликом для усієї світової демократичної спільноти, бо у разі поразки світ втратить сучасну архітектуру, а доля світових ринків скоріш за все буде сумною.

У разі перемоги Україні потрібно зробити багато «домашньої роботи», що включає реформування усієї державної системи, ліквідацію корупції, створення прозорих ринкових умов в усіх галузях, а насамперед в енергетичній та ресурсній, перейти на щаблі цифрової високотехнологічної економіки та створити потужний конкурентоспроможний регіональний ринок, спроможний інтегруватися в світову економіку на умовах рівноправного гравця і при цьому мати потужний безпековий блок, що захистить простір ЄС, членом якого безумовно стане Україна, від постійної

агресії РФ. Вже зараз стає зрозумілим, що Україна може стати потужним гравцем на ринку продовольчої безпеки в світі та стати джерелом надходження енергоресурсів на регіональний Європейський ринок. Хоча модернізація української держави і її економіки не може пройти без залучення міжнародної підтримки, втім цей процес має принести вигоду та позитивні ефекти для усіх сторін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сацький П.В., кандидат історичних наук, доцент кафедри політичної історії Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана. Ранньосередньовічні тюркські держави і глобальний поділ праці. - Науковий вісник Херсонського державного університету, Випуск 5, частина 1. 2014, с. 39-43
2. Хаусхефер К. Границы в их географическом и политическом значении / Хаусхефер К. 11 Классика геополитики, XX век : Сб. / Сост. Королев К.- М. : Из-во АСТ, 2003.- С. 227-598.
3. Маккиндер Х. Географическая ось истории / Маккиндер Х. 11 Классика геополитики, XX век: Сб. / Сост. Королев К. - М. : Из-во АСТ, 2003. - С. 7-30.
4. Spykman s World by Fracis P. Sampa (2006, April). Retrieved from <http://www.webcitation.org/i6Jd8ko1Qj>.
5. Глобальна економіка. Навчальний посібник: Довгаль О.В., Андрусів У.Я., Ткаліч О.В., Павленко О.С. - УДК 339.9(072) Г52, Івано-Франківськ, 2019, с. 3-4.
6. Глобальна економіка: навчальний посібник / Т. В. Шталь, Ю. Б. Доброскок, О. О. Тищенко, Н. В. Проскурніна, Ю. О. Світлична – Харків: Видавництво «Форт», 2016. – 358 с.
7. Рокоча В.В. Геоекономіка та глобальні стратегії українського бізнесу (антикризовий аспект): навчальний посібник. / В. В. Рокоча, Б. М. Одягайло, В. І. Терехов – К.: Університет економіки та права «КРОК», 2017. – 352 с.
8. Новий світовий економічний порядок та глобальні виклики для України : моногр. / [В. Козюк, А. Крисоватий, Є. Савельєв та ін.]; за наук. ред. проф. А. Крисоватого і Є. Савельєва. – Тернопіль: ТНЕУ, 2014. – 504 с.
9. Енергетичний перехід. Як Рур відмовився від видобутку вугілля. / Андрій Гарасим для “Екодії”, вперше опубліковано на texty.org.ua Режим доступу: <https://energytransition.in.ua/project/1977/>

10. Черемісова Т.А. Міжнародні фінансові відносини та валютний ринок в умовах глобалізації. Вісник соціально-економічних досліджень, 2013 рік, випуск 2 (49), ч. 1, УДК 339.9, 195-201с.с
11. Власов В. І. Глобалістика у поглядах професора В.М. Лукашевича [Електронний ресурс] / В. І. Власов. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://inb.dnsgb.com.ua/2012-4/12_vlasov.pdf.
12. Иванова И.А. Глобализация мировых товарных рынков и ее вызовы к современной системе международных экономических отношений / И.А. Иванова // Культура народов Причерноморья. — 2009. — No 172. — С. 161-164.
13. Куцик П.О. Глобальна економіка: принципи становлення, функціонування, регулювання та розвитку: монографія / П.О. Куцик, О.І. Ковтун, Г.І. Башнянин. – Львів: Видавництво ЛКА, 2015. - 594 с.
14. Лизун М.В. Архітектура сучасних процесів регіональної інтеграції / М.В. Лизун // Мукачівський державний університет. – 2017. – No13. – С. 102–107.
15. Enerdata: Global Energy Statistical Yearbook 2016 / Domestic Gas Consumption [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://yearbook.enerdata.net/natural-gas-consumption-in-the-world.html>
16. Лютий С. М. Сучасний стан і тенденції розвитку нафтопереробної промисловості світу / С. М. Лютий, Б. Ф. Кочірко, Л. О. Щербініна // Вісник НАУ. – 2016. – No1. – С. 134–138.
17. Офіційний сайт ОПЕК. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.opec.org>
18. Т. Орехова, Аль Макаріх Фарид, Формування інтеграційних пріоритетів арабських країн Близького Сходу в умовах трансформації глобального світоустрою, 2011 УДК 339.9, 74 с.
19. Використання енергетичних матеріалів та продуктів перероблення нафти [Електронний ресурс] / Економічна діяльність //

Державний комітет статистики України. Режим доступу:
<http://www.ukrstat.gov.ua/>.

20. Єгорова В.І. Оцінка світової торгівлі нафтою та нафтопродуктами. Київ, Україна: Навчально-науковий інститут міжнародних відносин, Національний авіаційний університет, 2017, С 1-4. Режим доступу:
<http://surl.li/njex>

21. Котировки нафтопродуктів. Режим доступу:
<https://ru.investing.com/commodities/brent-oil>

22. Чеберяк О.В., аспірант, асистент кафедри міжнародної економіки ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана» Ключові тенденції розвитку глобального продовольчого ринку. УДК 339.166.82, 2012 р., с. 362-369

23. Будущее продовольствия и сельского хозяйства: Цели и альтернативы глобального устойчивого развития: Краткий обзор 2011 г. : Foresight. The Future of Food and Farming (2011) Executive Summary. [Електронний ресурс] Режим доступу:
<http://www.bis.gov.uk/assets/foresight/docs/food-and-farming/11-926-future-of-food-and-farming-summary-russian>

24. Серова Е.В. Аграрная экономика: Учебник для студ. эконом. вузов / ISBN: 5-7598-0065-5, 1999. – С. 480

25. [USDA. United States Department of Agriculture. / Oilseeds: World Markets and Trade. available at: https://apps.fas.usda.gov/psdonline/circulars/oilseeds.pdf](https://apps.fas.usda.gov/psdonline/circulars/oilseeds.pdf)

26. Укроліяпром Режим доступу: <https://ukroilprom.org.ua/>

27. Press Statement. The Russian invasion of Ukraine and the impact on grains and oilseeds markets. Ref. 22PRESS060. available at:
<https://www.fediol.eu/data/22PRESS060%20COC%20FED%20FEC%20PR%20o%20n%20Ukrainian%20crisis%20fin.pdf>

28. Press Statement. EU sunflower oil supply outlook critical as a result of Russia's invasion of Ukraine. Ref. 22PRESS064. available at:

<https://www.fediol.eu/data/22PRESS064%20FEDIOL%20PR%20on%20Ukrainia%20crisis.pdf>

29. Олександр Крамар. На продовольчому фронті. Тиждень, 16.06.2022. Режим

доступу:

https://ukrudprom.com/digest/Na_prodovolchomu_front.html?print

30. УНІАН. «Зерновий пул буде створений за пів року», 15.10.13. Режим доступу: <https://www.unian.ua/politics/842329-zernoviy-pul-bude-stvoreno-protyagom-pivroku-azarov.html>

31. Бондарчук М.Є., старший викладач кафедри підприємництва і торгівлі, Одеський національний політехнічний університет. МІСЦЕ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ ПРОДОВОЛЬСТВА. Режим доступу: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/12/663.pdf>

32. FAO. 2018 Food Outlook – Biannual Report on Global Food Markets – November 2018. Rome. 104 pp.

33. WTO. World Trade Statistical Review, 2018. Switzerland: WTO, 2018. 213 p.

34. WTO. World Trade Statistical Review, 2021. Switzerland: WTO, 2018. 202 p

35. Бавико О.Є. Якість рибної продукції та основні тенденції розвитку внутрішнього ринку. Торгівля і ринок України. 2017. No 2 (42). С. 28-35.

36. Global operational risk review. How war is fuelling geopolitical uncertainty / Economist Intelligence Unit (EIU), 2022. available at: <https://www.eiu.com/n/campaigns/operational-risk-review-2022>

37. EnergyCents - Ep 80: Sail Away: Demand for LNG floating regas units booms post Ukraine invasion, 06.2022. available at: <https://ihsmarkit.com/podcasts/energy/sail-away-demand-for-lng-floating-regas-units-booms-post-ukraine-invasion.html>

38. Напад на Україну суттєво позначиться на світовому ринку зерна – USDA. 2022 - URL: <https://biz.censor.net/n3323645>

39. Роман Лещенко. Україна годує 400 млн людей у світі. Agronews, 10.02.2022 available at: <https://agronews.ua/news/ukrayina-goduye-400-mln-lyudej-u-sviti/>
40. Володимир Колубакін. Україна й надалі залишається житницею світу. // Урядовий Кур'єр. 15.02.2022 URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/ukrayina-j-nadali-zalishayetsya-zhit...>
41. FLASH APPEAL UKRAINE, HUMANITARIAN PROGRAMME CYCLE MARCH – MAY 2022, available at: <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Ukraine%20Fla...>
42. Станіслав Зінченко. Деглобалізація та регіоналізація: глобальний тренд світової економіки. 15.06.2022. Режим доступу: <https://gmk.center/ua/posts/deglobalizaciya-ta-regionalizaciya-globalnij-trend-svitovoi-ekonomiki/>
43. GMK Center LLC Дослідження «Economy during the war», 2022. Режим доступу: https://gmk.center/wp-content/uploads/2022/04/2022-Economy-War_pages.pdf
44. . Постанова Кабінету Міністрів України від 22 липня 1998 р. N 1131 ([1131-98-п](#)) "Про запровадження спеціального порядку розрахунків за спожитий природний газ і вироблену з нього теплову енергію у Запорізькій області" (Офіційний вісник України, 1998 р., N 29, ст. 1101).
45. Доповідна записка керівника робочої групи по аналізу виконання Постанови КМУ від 19.08.99р. №1536 В.І. Григор'єва від 21.07.00р. №3 на доручення КМУ від 07.07.00р. № 11882/35.
46. Інститут кібернетики ім. Глушкова, апробація ЄДСМ. Презентація. 2016р.
47. Яценюк А.П. Шустер LIVE, 22.11.13, ТК «Интер», 16`26`, електронне посилання: <https://www.youtube.com/watch?v=WIB-ygHI064&feature=youtu.be>

48. Арсеній Яценюк: Ми повинні навічно злізти з голки газової залежності, 30.06.2015, електронне посилання: <https://oda.zht.gov.ua/news/arsenij-yatsenyuk-my-povynni-navichno-zli/>
49. Тенденції та пріоритетні напрями розвитку вітчизняного газовидобутку / Джерело: Державна фіскальна служба України. електронне посилання: https://razumkov.org.ua/upload/1446025738_file.pdf
50. Проект плану розвитку ГТС на 2022-2031 рр. v.01, електронне посилання: <https://tsoua.com/wp-content/uploads/2021/10/Plan-rozvytku-gazotransportnoyi-systemy-na-2022-2031-rr.-4.pdf>
51. Последнее интервью Отто Ватерландера в должности главного исполнительного директора "Нафтогаза", которое он дал ЭП менее чем за неделю до увольнения. Українська правда, 21.09.2021 електронне посилання: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2021/09/21/678001/>
52. Альона Сідельнікова. «Нафтогаз» спростовує заяву Отто Ватерландера щодо собівартості виробництва газу», 21 вересня 2021, 20:13, електронне посилання: <https://mind.ua/news/20231381-naftogaz-sprostovue-zayavu-otto-vaterlandera-shchodo-sobivartosti-virobnictva-gazu>
53. Арсеній Яценюк: "Ми довели, що здатні позбутися російської газової залежності", 15.02.2015 р., електронне посилання: <https://www.kmu.gov.ua/news/247953423>
54. Патон Б.Э. Экспертный висновок НАН України щодо необхідності впровадження ЄДСМ в державі. 16.01.2015 Режим доступу: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/77038>
55. Криза в Україні: Звіт про оцінку фізичних пошкоджень (станом на 31 березня 2022 року), адаптація підходу Глобальної швидкої оцінки пошкоджень після катастроф (GRADE), с.42, електронне посилання: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099547405052230400/pdf/IDU063b2f81900861047a70b5540e3e950f93a8c.pdf>

56. Лютак О.М. Регіоналізація в умовах формування єврорегіональної політики України / О.М. Лютак // Збірник наукових праць. ЛНТУ. Серія «Економічна теорія та економічна історія». – 2010. – Вип. 7(28)

57. Федоров Д.Д., Дашко І.М. Кадровий потенціал органів державної влади й місцевого самоврядування та його розвиток. // Молода наука-2022 : тези. доп. XV універ. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених, (м. Запоріжжя 18-22 квітня 2022 р.). Запоріжжя, 2022. С. 112-113.

58. Федоров Д.Д., Гамова О.В. Процес трансформації глобального ринку нафтопродуктів на тлі війни РФ проти України. // Фінансові стратегії інноваційного розвитку економіки. – 2022. - Вип. 3 (55). – С. ?-?.

ГЛОСАРІЙ

АГРЕСІЯ — незаконне, яке суперечить міжнародному праву, застосування сили державою (державами) проти іншої держави (держав).

АГРЕСОР — держава, яка здійснила акт агресії або держава, яка здійснює планування, підготовку, розв'язання або ведення агресивної війни.

АНТИГЛОБАЛІЗМ — транснаціональний протестний рух проти використання здобутків глобалізації виключно в інтересах ТНК. Часто супроводжується зіткненнями з силами правопорядку та актами вандалізму.

АСИМЕТРИЧНІ ВІДНОСИНИ — форма міжнародних відносин, за якої відсутність реального партнерства компенсується особистою дружбою політичних лідерів. Така ілюзія рівноправного та взаємовигідного співробітництва часто призводить до зростання загроз національній безпеці.

БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ — захищеність конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності від зовнішніх та внутрішніх загроз.

БЕЗПЕКА НАЦІОНАЛЬНА — захищеність життєво важливих національних інтересів, за якої забезпечуються своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація загроз вказаним інтересам у різних сферах життєдіяльності людини, суспільства та держави. Є величиною змінною.

БІЛЬДЕРЕРГСКИЙ КЛУБ — міжнародна неурядова організація, яка об'єднує світових олігархів для координації у сфері світової політики, економіки та ЗМІ з метою встановлення "нового світового порядку". В таємних засіданнях приймають участь багато світових лідерів та політиків. Створений у 1954 р. у м. Остербеєк (Нідерланди).

ВАШИНГТОНСЬКИЙ КОНСЕНСУС — економічна політика, яка реалізується через МВФ та інші міжнародні фінансові інститути щодо незахідних держав. Її основою є максимальне відкриття національних ринків в інтересах транснаціонального капіталу, ТНК та держав "золотого мільярду".

ВИКЛИК НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ — чинники, які можуть бути оцінені як небезпеки і як додаткові можливості щодо реалізації національних інтересів; часто проявляється як початкова фаза загрози вказаним інтересам.

ВІЙНА — соціально-політичне явище, крайня форма вирішення суспільно-політичних, економічних, ідеологічних, територіальних та інших суперечностей між державами, народами, націями, соціальними групами засобами збройного насильства. Породжується глибинними причинами.

ВІЙНА СВІТОВА — військове зіткнення між найбільшими державами (коаліціями), що охоплює територію кількох театрів воєнних дій та здійснює вирішальний вплив на міжнародну стабільність і безпеку людства.

ВОЄННА ОКУПАЦІЯ — насильницьке захоплення збройними силами держави території іншої держави без отримання суверенних прав на неї.

ВОЄННИЙ СТАН — правовий режим, що вводиться в країні або в окремій місцевості у разі збройної агресії чи загрози нападу, суверенітету, територіальній цілісності та передбачає надання органам державної влади, місцевого самоврядування, військовому командуванню, військовим адміністраціям повноважень, необхідних для відвернення вказаної загрози.

ГЕНЕРАЛЬНА АСАМБЛЕЯ ООН — головний дорадчий орган із представників усіх держав-членів ООН. Скликається щорічно.

ГЕНОЦИД — злочин проти людства, що полягає в діях, які здійснюються з наміром знищити національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку, зокрема, шляхом: убивства членів групи, нанесення їм тяжких тілесних пошкоджень або розумових відхилень; свідомим створення для групи умов, які розраховані на повне або часткове її фізичне знищення.

ГЕОЕКОНОМІКА — інтерпретація глобального світу через економічні атрибути, які визначають контур економічного простору, в якому розгортаються світові економічні процеси та є симбіозом національних та наднаціональних економічних і державних структур.

ГЕОЕКОНОМІЧНА СТРАТЕГІЯ – мистецтво досягати економічної мети на світовому ринку і запобігати конфліктам за допомогою гео економічних технологій.

ГЕОЛОГІСТИКА – глобальний вимір логістики при якому окремі логістичні системи співвідносяться як гео економічна, гео фінансова, геополітична, воєнно-стратегічна, гео інформаційна логістики, а також світова природоохоронна і світова культурологічна логістичні системи.

ГЕОПОЛІТИКА – наука про закономірності розподілу та перерозподілу сфер впливу (центрів сили) різних держав та міждержавних об'єднань в багатомірному комунікаційному просторі.

ГЕОЕКОНОМІЧНА СТРАТЕГІЯ – мистецтво досягати економічних цілей на світовому ринку і попереджувати потенційні конфлікти за допомогою гео економічних технологій.

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ – об'єктивний процес в міжнародних відносинах, вищий етап інтернаціоналізації, який ґрунтується на розвитку сучасних інформаційних технологій. Суб'єктом глобалізації є регіоналізація, яка має кумулятивний ефект для формування світових гео економічних полюсів.

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНА – формування і розвиток світового економічного (переважно фінансового) та інформаційного простору, який забезпечує прискорений обіг капіталу та впровадження нових ідей.

ГЛОБАЛІСТИКА – міждисциплінарна форма знання у сфері міжнародних відносин і світової політики, яка намагається подолати кризу гуманітарних наук, розділених спеціалізацією та трансформацією предметів дослідження під впливом процесів, які відбуваються у сучасному світі.

ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ – загострення або породження нових проблем, викликаних процесами глобалізації. Вони є наслідком дії чинників, які порушують стабільність нормального функціонування механізмів відтворення суспільного життя, між цивілізаційних відносин, міжнародних політичних і економічних відносин у межах існуючого світового порядку.

ГЛОБАЛЬНІ ЗАГРОЗИ – воєнно-політичні, економічні та інші загрози, які зумовлюють необхідність невідкладного реагування щодо їх усунення (тероризм, релігійний екстремізм, етнічна ворожнеча тощо).

ПОЛІТИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ – діяльність органів державної влади, громадських та інших організацій, спрямована на реалізацію національних інтересів, збереження цілісності суспільства та досягнення на цій основі суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку.

ПОТЕНЦІАЛ ДЕРЖАВИ ЕКОНОМІЧНИЙ – сукупність можливостей держави щодо виробництва матеріальних благ і надання послуг, які зокрема, визначаються наявністю та якістю трудових ресурсів, структурою сировинної бази, ступенем розвитку промисловості, сільського господарства, транспорту і зв'язку, рівнем розвитку науки і техніки.

РЕЗЕРВИ ДЕРЖАВНІ - спеціально створювані запаси матеріальних цінностей, призначені для виконання загальнодержавних завдань, зокрема: забезпечення мобілізаційних потреб і першочергових робіт при ліквідації наслідків НС; надання державної підтримки з метою стабілізації економіки.

РИЗИК НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ – кількісна оцінка ймовірного розміру шкоди національній безпеці у разі настання небажаної події: війни, політичної, економічної чи іншої кризи.

РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ – процес формування міждержавних економічних та інших об'єднань на основі близькості соціокультурних факторів.

СТАБІЛЬНИЙ СТАН ДЕРЖАВИ – етап розвитку держави за якого, у разі різкої зміни дестабілізуючих факторів її життєдіяльності, забезпечуються суверенітет, територіальна цілісність, економічний і політичний розвиток, стійке функціонування державних інституцій тощо.

СТАЛИЙ РОЗВИТОК – керований соціоприродний розвиток, що не руйнує довкілля і забезпечує виживання і безпеку існування цивілізації в довгостроковій перспективі, тобто визначає якісне відтворення всіх

параметрів людського життя у всіх його сферах та вказує на іманентний взаємозв'язок розвитку і безпеки.

СТРАТЕГІЧНИЙ БАЛАНС – досягнення балансу національних цілей, устремлінь та інтересів в геоекономічній, геополітичній та геостратегічній (воєнно-стратегічній)сферах.

ЦИВІЛІЗАЦІЙНА ГЕОПОЛІТИКА — новітня геополітика, яка долає традиційний географічний та економічний детермінізм за рахунок розширення базових факторів, які визначають поведінку держави на міжнародній арені, зокрема, акцентується увага на стійкості культурно-генетичних кодів – приналежності до тієї чи іншої цивілізації.

ДЕКЛАРАЦІЯ
АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗНУ

Я, Федоров Денис Дмитрович, студент 2 курсу, форми навчання заочної, факультету економічного, спеціальності міжнародна економіка, адреса електронної пошти own.fedorov@gmail.com,

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Трансформація глобальних ринків на тлі війни в Україні» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений/ознайомлена;

- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

- згоден на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою Інтернет-системи, а також на архівування роботи в базі даних цієї системи.

Дата _____ Підпис _____ Федоров Д.Д.

Дата _____ Підпис _____ Гамова О.В.